

A cinkotai Kékszakáll

Egy sorozatgyilkosság értelmezései

Jelige: Tisztességes iparos

Tartalom

Bevezetés	2
 I. Egy bűn krónikája	4
I.1 A rémdráma	4
 II. A gyilkos, a cinkos és a város	7
II.1.A gyilkos	7
II.2.A cinkostárs	10
II.3. A bűnös város	12
 III. Diskurzus a nőről	15
III.1. Az áldozatok	15
III.2. A cselédtársadalom	17
 IV. Bűnkrónikák vására	25
IV.1. A ponyva születése	25
IV.2.A jó ponyva.....	26
 Összegzés	30
 Forrás- és irodalomjegyzék.....	31
 Mellékletek.....	36

Bevezetés

Mindnyájan ismerjük Charles Perrault Lúdanyó meséi közül *A Kékszakállú hercegről* szóló elbeszélést. A mese alapjául az eredeti Kékszakállú herceg, Gilles de Rais története szolgál. Franciaország fiatal marsallja, Jeanne D'Arc egyik katonája, bohém életet élt. Családja ezt nem nézte jó szemmel. Ráadásul, vára környékéről gyermekek tűntek el. Az 1426 óta zajló gyermekgyilkosságok rejtélyére talán sosem derült volna fény, ha Gilles de Rais nem keveredik botrányos históriába. A Saint-Étienne-de-Mermorte várában lévő templomot embereivel körülvette, fegyverrel tört be Istenházába, majd megfenyegette a papot. Az eset nagy felzúdulást keltett, vizsgálatot indítottak Rais ellen. Gyermekek meggyilkolásával, szodómiával, démonok megidézésének vádjával állították bíróság elé. 140 kisfiú és lánygyermek megrontásáért és megöléséért vonták felelősségre. Beismerte a rémtetteket, 1440-ben kivégezték.¹

A XIX. századnak sem kell nélkülöznie saját Kékszakállú herceget. Schenk Hugó, a jó megjelenésű, elegáns férfi, aki Linzben élt feleségével és gyermekével, mérnökként mutatkozott be áldozatainak, akiket a cselédség soraiból válogatott. Házasságot ígért nekik, kirabolta őket, majd segédjeivel végzett az átvert nőkkel. Schenk Károly és egyik barátja, Schlossarek Károly segédkeztek a gyilkosságok elkövetésében. Schenk Hugó korábban egy évet ült házasságszédelgésért. A rendőrség hamar elfogta Schenket, akit négy nő meggyilkolásával vádoltak. A házkutatás során a rendőrök az áldozatok ékszereit és más személyes tárgyait is megtalálták. A gyilkosok nem adták el, nem rakták zálogba az ékszereket, hanem a kiszemelt áldozatnak ajándékozták azokat. Schenk Hugó szeretőjének ajándékai is perdöntő bizonyítékként szolgáltak.² A gyilkos szeretőjét, Höchsmann Emiliát az Újvilágba való kivándorlással hitegette.³ A gyilkosságban segédkező Schenk Károlyt életfogytiglani börtönre, míg a két tényleges elkövetőt Schlossarek Károlyt és a gyilkosságsorozatok szellemi atyját, Schenk Hugót kötél általi halálra ítélték, amelyet 1884. április 22-én végre is hajtottak.⁴ A bűnügy a korabeli sajtóban nagy visszhangot kapott, és minden bizonnyal rendőri ponyva formájában is napvilágot látott.

¹ Kulcsár Zsuzsanna: A „Kékszakáll” In: *Rejtélyek és botrányok a középkorban*. Budapest, Gondolat 1984. 368–385. ill. Lásd bővebben: Wolf, Leonard: *Bluebeard, the life and crimes of Gilles de Rais*. New York, Crown Publisher, 1980.

² Budapesti Hírlap 1884. január 11 – 14. és Le Matin 1884. március 17.

³ Budapesti Hírlap 1884. január 14.

⁴ Budapesti Hírlap 1884. április 22–23.

Dolgozatomban a „*magyar kékszakáll*”,⁵ a cinkotai asszonyirtó Kiss Béla 1916. május 9-én napvilágra jutó rémdrámáját dolgozom fel a korabeli sajtó és a ponyvairodalom alapján. Célom, mikrotörténeti módszerek bevonásával a történet pontos és alapos rekonstrukciója, illetve magyarázata. Feltárom az események sajtóreflexióját, ennek alapján ismertetem a bűntényt, és kitérek a szereplők bemutatására. Ezt követően az ügy megítélése kapcsán elemzem a sajtó szerepét. Kiss Béla és segédje, Nagy János budapesti élettörténetének bemutatásával jelenítem meg a bűnös főváros képét, amelynek metamorfózisa a századforduló idején megy végbe. A gyilkos átvert, kirabolt áldozatait a cselédtársadalom soraiból gyűjtötte, ezért vizsgálódásom tárgyát képi a cselédtársadalom hétköznapijainak bemutatása. Az elcsábított nők élethelyzetét, problémáit, lehetőségeit próbálom felvázolni. A rémtett ponyvareflexióját vizsgálva a *Közbiztonság* című rendőri hetilap egyik cikkének segítségével bemutatom a ponyvairodalom értékcsökkenését, a bűnügyi ponyvát és ezek hatását a társadalomra, illetve a gyilkosra.

Hipotézisem szerint Kiss Bélára negatív hatást gyakorolt a budapesti milió, ahol a századforduló idején tengette mindennapjait. Cinkotára költözését követően is megmaradt a kapcsolata a fővárossal. Budapest átalakulása ekkor megy végbe, a különböző brutális rablások, gyilkosságok száma 1896 és 1914 között csaknem kétszeresére nő. A bádogosmester a cselédekkel vette célba. Úgy vélem, ez azzal magyarázható, hogy a bűnös nagyvárosba vidékről feljövő lányok erkölcsi normái fellazultak, de nem szakadtak szét. A városban egy erkölcsileg, szexuálisan szabadabb, liberálisabb, a szülői repressziótól mentes életbe csöppentek. A cselédség számukra csupán egy átmeneti életszakasznak minősült, megkeresték a hozománynak valót, esetleg egy előnyös házasságkötéssel megpróbálkoztak a társadalmi ranglétrán való felemelkedéssel. A városban való tartózkodásuk alatt férjet kerestek maguknak, ezzel magyarázható a szexuális promiszkuitás gyakorisága. Kiss Béla, saját műhellyel, segéddel rendelkező bádogosmesterként ígéretes férjjelöltnek számított. A mester a lányokat elcsábította, majd házasságot ígért nekik. A nők a kapcsolat intézményesülésében reménykedve mindenüket a férfinak adták. A cinkotai bádogos a cseléd lányok kiszolgáltatott helyzetét, vágyait kihasználva átverte, majd megölte őket, és bádoghordókba rakta a testeket. Úgy gondolom, a bádogosmester gyilkosságainak szellemi alapját Schenk Hugó XIX. századi asszonyirtó történetéből merítette. A rendőrök megtalálták nála az esetet feldolgozó ponyvát, újságcikkeket. Meglátásom szerint, a bűnügyi, más néven rendőri ponyva negatív hatással volt a társadalomra, ezt bizonyítja vizsgált esetünk is.

⁵ Le Petit Parisien 1916.május 11.

I. Egy bűn krónikája

I. 1. A rémdráma

A cinkotai rémdráma rettegésben és izgalomban tartotta az egész országot. A korabeli média napra készen tájékoztatta az embereket az ügy fejleményeiről. A sajtóanyag információkban gazdag, így nyomon követhettem az ügy sajtóreflexióját és rekonstruálhattam a bűnesetet.⁶

1916. május 10-én reggel a korabeli napilapok a cinkotai bádogosmester szörnyű titkával sokkolták olvasóközönségüket, „*A cinkotai bádogos meggyilkolt hét nőt*”⁷. Fény derült a borzalmas titokra. A cinkotai Kossuth Lajos utca 40. számú ház tulajdonosa, Kressinszki Márton és az épületben lakó gyógyszerész, Takács István a ház felújításához kerestek építőanyagot. Korábban szintén ott lakott egy bizonyos Kiss Béla nevű bádogosmester, a kutakodás során a mester kamrájába is benéztek. Kiss, mielőtt bevonult a seregbe, utasításba adta bejárónőjének az idegenek távoltartását az óltól és a fáskamrától. A tulaj és a patikus jóhiszeműen úgy vélték, hogy az ember nagyságú hordókban olaj, esetleg gyógyszer található, amit jó pénzért el lehet adni.⁸ A napilapok különbözően idézték fel a bádoghordók felfedezésének pillanatát. A *Nap* szerint a háziúr a disznóólban lévő felesleges lomok eltakarításán fáradozott, miközben cinktartályokat fedezett fel, amiket csövekkel forrasztottak össze. A házban egy kőműves is segédkezett, aki kalapáccsal belevágott az egyik hordóba, hogy megnézzé, milyen titkot rejt. Azt hitte, hogy elhasznált, ócska bádog-, és vasdarabokat tartalmaz a hordó.⁹ Miután teljesen kinyitották az első hordót, egy összevarrt zsákban női testet találtak. Értesítették a cinkotai főjegyzőt, Huszka Gyulát, aki a körorvossal, dr. Kuharik Ferencével és a csendőrséggel megjelent a bádogos házánál. A nyomozást először a cinkotai rendőrség végezte, majd a budapesti államrendőrség vette át az ügyet.¹⁰ Az eset olyan nagy visszhangot, nyugtalanságot keltett Cinkotán, hogy a nyugalom megőrzése érdekében a házhoz szuronyos népfölkelőket kellett küldeni.¹¹

⁶ Dolgozatom megírásához a korban bulvárlapnak számító, a bűnügyekről leginformatívabb sajtóorgánumokat a *A Napot*, *Friss Újságot*, illetve a konzervatív lapnak számító *Pesti Hírlap* és a nacionalista lapnak minősülő *Budapesti Hírlap* számait használtam fel. Továbbá kutatásaim során a francia bulvársajtó két legjelentősebb napilapját a *Le Petit Parisien* és a *Le Matin* két számát is elemeztem.

⁷ Pesti Hírlap 1916. május 10.

⁸ Uo.

⁹ A Nap 1916. május 10.

¹⁰ Pesti Hírlap 1916. május 10.

¹¹ A Nap 1916. május 10.

A nyomozás május 9-én vette kezdetét. Másnap délelőtt 11 óra tájban dr. Hajós Géza ítélőtábla bíró és dr. Andreánszky Jenő törvényszéki orvosszakértő érkezett meg a cinkotai Kékszakáll házához. A boncolással sietniük kellett, hiszen amint napvilágra kerültek a maradványok, megindult az oszlás folyamata. Az orvosszakértő szerint a gyilkos nem véresen ölt, a vértől irtózik. Az elkövetőhöz hasonló „*vadállat*”, többnyire zaj nélkül, nem pisztollyal végzi ki az áldozatait, inkább megfojtja vagy megmérgezi őket.¹² A gyilkos előrelátóan felkészült a gyilkosságokra, mivel a hullamerevség beállta előtt helyezte áldozatait örök nyugalomra.¹³ Nyílt boncolást tartottak az udvarban, így az áldozatok esetleges hozzátartozói felismerhették szeretteiket, ruháik, vagy egyéb jellegzetességeik segítségével. Az újságok felhívták olvasóik figyelmét, hogy ha valamilyen információt tudnak az esetről, a gyilkos hollétéről, akkor mindenképpen jelentkezzenek a rendőrségen tanúvallomás tétel miatt.

Megkezdődött a ház átkutatása. Átnézték a padlást, ahol az elmúlt évek nagy gyilkosságait feltáró újságcikkeinek gyűjteményére bukkantak.¹⁴ Ládákban egy gyermekcipővel együtt ruhákat találtak. Ekkor még azt feltételezték, hogy gyermeket is ölt a gyilkos. Felásták a kertet, a pöcegödröt, a kavicsbányát. A ház padlója alatt egy bádoggoló hevert. Minden bizonnyal a gyilkos fejében megfordult az a gondolat, hogy ide rejtse a hullákat.¹⁵ Több holttestet nem leltek fel, csak a Kékszakáll házának szomszédságában lévő vendéglő kertjében találtak emberi csontokat, ami Sopronyi Lajos, a mester egyik barátjának tulajdonában állt.¹⁶ A történet fontos mozzanata, hogy Jakubekné, Kiss bejárónője és szeretője, a bádogos távolléte alatt vigyázott a házra.¹⁷ A férfi bevonulásakor a házvezetőnőjére bízta féltve őrzött ládáját. A nyomozás megkezdését követően a ládikát Jakubekné átadta a rendőrségnek. A láda szerelmes leveleket, a *Friss Újság*ban megjelentetett társkereső hirdetéseket, fényképeket rejtett.¹⁸ A bádogos körülbelül 23 nővel levelezett. Ez az információ szolgált a nyomozás kiindulási pontjául, hiszen, ahogy azt a későbbiekben látni fogjuk, az áldozatokat nagy nehézségek árán, vagy egyáltalán nem tudták azonosítani.¹⁹

¹² A Nap1916. május 11.

¹³ A Nap 1916. május 13.

¹⁴ Friss Újság 1916. május 16.

¹⁵ A Nap, Pesti Hírlap, Friss Újság 1916. május 12–15.

¹⁶ A Nap1916. május 15–16.

¹⁷ A Nap, Friss Újság 1916. május 12.

¹⁸ A Nap, Pesti Hírlap, Friss Újság 1916. május 12.

¹⁹ A Nap 1916. május.12.

A napilapok rendkívül fontos szerepet játszanak az ügy megítélésben, a sajtó nagymértékben befolyásolja az olvasók látásmódját, gondolkozását, ami nagyrészt a XIX. század végére átalakuló modern újságírásnak köszönhető.²⁰

A budapesti sajtóban, az 1860-as években már megmutatkoznak az új stílusú újságírás jelei, hazánkban is kialakul egy korábban nem létező sajtóműfaj, a riport.²¹ Az új műfajnak köszönhetően a krajcáros lapok cikkei, feladva a korábbi nevelő-vezető szándékot, szenzációhajhász jelleget öltenek magukra. A későbbiekben ezek a krajcáros lapok alakulnak át bulvárlapokká.²² Az újtás során megváltozik az újság szerkezete is. A bűnügyi hír, amely már korábban is a hírlapok szerves részét képezte, ugyan jól elrejtve a többi információ sűrűjében, most központi témává válik. Alkalmasnak bizonyul arra a feladatra, hogy a tömegsajtót köréje építsék.²³ A vizsgált ügy esetében is láthatjuk, hogy Görgei Artúr haláláig²⁴ a budapesti lapokban vezető hírként szerepelt a cinkotai rémdráma. Több oldalon fejtegetik a történesek részletes leírását, a címlapokat az eset képeivel illusztrálják. Július elejéig a sajtóorgánumok szinte minden nap tájékoztatják olvasóikat a nyomozás fejleményeiről. Meglepően pontos információkat kapunk a hordók tartalmáról, az áldozatokról, a gyilkosról. Olykor manipulatív eszközökkel elrettentést, borzongást váltanak ki a tudósítások. Szerzőik az olvasó lelkére, pszichéjére kívánnak hatni. Az áldozatok boncolásáról olvasva szinte megelevenednek előttünk az események, a holttestek elhantolásakor is érzékelhető ez a szándék. Egy, másfél hónap alatt lecseng a rémdráma körüli sajtóvisszhang és a segéd 1918. június 9. tárgyalásáig már csak elvétve találhatunk információkat az esetről, ami a világháborúra irányuló figyelemmel magyarázható.

Láthatjuk, hogy a publikum számára minden hír fontossá válik, az olvasók elvárják, hogy a legfrissebb információkról is tájékoztassák őket. A kiadók alkalmazkodnak az újfajta igényekhez: megszületik a tömegsajtó.²⁵ Új viszony alakul ki az olvasó és a cikk írója között, mivel az olvasó már nem elégszik meg a puszta hírrel, véleményt, tanácsot kér, és maga is véleményt alkot.²⁶

²⁰ Lipták Dorottya: A sajtó szerepe a nagyvárosi tömegkultúrában a 19. század második felében. 176–177. In *Gazdaság, politika, kultúra, Tanulmányok Kelet-Közép-Európa történetéből*. 175–200. szerk. Gyimesi Sándor Budapest, Aula Kiadó, 1992. továbbiakban: Lipták 1992.

²¹ A riport az 1890-es években, a politikailag független, üzleti alapon működtetett lapokban jelenik meg. A riportert pedig megjelenésétől kezdve rendőri tudósítót jelentett

²² Megj. Buzinkay Géza szerint az első magyarországi bulvárlap az 1896-ban megjelenő Esti Újság Lásd bővebben: *Bulvárlapok a pesti utcán*. In Budapesti Negyed 1997/2–3. továbbiakban: Buzinkay 1997.

²³ Buzinkay Géza: *A bűnügyi hír, a riportert és a rendőr*. In. Budapesti Negyed 2005/1–2. továbbiakban: Buzinkay 2005. és Lipták 1992. 180.

²⁴ 1916. május 26.

²⁵ Buzinkay 1997.

²⁶ Lipták 1992. 186–193.

II. A gyilkos, a cinkos és a város

II. 1. A gyilkos

A gyilkosság megismerése után térjünk át arra az emberre, aki mindezt véghezvitte. Az 1900-as években kezdődő gyilkosságsorozatok elkövetője Kiss Béla bádogosmester, akinek életútját a sajtó alapján rekonstruálhatjuk

„Immár alig kétséges, hogy a Pitaval bűnkrónikájába való tömeggyilkosságot Kiss Béla követte el.”²⁷ Kiss Béla 1877. július 28-án született Izsákon, apja Kiss János, anyja Varga Verona,²⁸ vallása szerint római katolikus.²⁹ A gyermeket 14 hónapos korától fogva anyjának édestestvére nevelte. A hat elemi elvégzése után 15 évesen tanoncnak állt. Bádogosmester mellett tanult Pesten. Nevelőanyja elmondása szerint nem tűnt fel, hogy Kissnek gyermekkorában „hajlama lett volna a gonoszságra”. Édesanyja elhanyagolta, halála előtt 11 éven keresztül nem is látta a fiát.³⁰ A nyomozás során Kissről a következő személyleírás született „közép nagy, testes, arca kerek, piros, jól táplált, haja világos gesztenyeszínű, bajusza közép nagy szőke, felkunkorodó szeme kék, melle bal oldalán egy 3 centiméternyi gyógyult szúrt seb helye látszik, bal alsó karján a csukló fölött több rendbeli karcolás, zúzódásra valló gyógyult sebhely van. A bajsza alatt is látszanak gyógyult sebhelyek.”³¹

A bádogosmester Cinkotára költözése előtt,³² 1899–1905-ig Bécsben és Budapesten élt.³³ A magyar fővárossal kapcsolata vidékre költözését követően sem szakadt meg. 1903 közepén Kiss Cinkotán iparigazolványt váltott ki, ekkor hivatalosan még nem a település lakosa, csupán a Kossuth utca 40. számú ház alatt látta el a házmesteri teendőket.³⁴ Később önálló vállalkozásba kezdett. Cinkotára 1913. január 30-án jelentkezett be. A bádogos nagy nőcsábász hírében állt. A szomszédok elmondása alapján legtöbb idejét a gyengébbik nem társaságában töltötte. Ennek köszönhetően kapta meg „a nők barátja”³⁵ elnevezést. A bádogosmestert minden vasárnap nők keresték fel cinkotai lakásán. Kiss a napot a fővárosban,

²⁷ A Nap 1916. május 12.

²⁸ Születési anyakönyv 1877. 97.

²⁹ A Nap 1916. május 11.

³⁰ A Nap 1916. május 13.

³¹ Friss Újság 1916. május 14.

³² Megj. Cinkota ekkor még nem tartozik Budapesthez.

³³ Friss Újság 1916. május 18.

³⁴ Friss Újság 1916. május 11.

³⁵ A Nap 1916. május 11.

az éjszakát pedig a kiválasztott nővel otthonában töltötte.³⁶ A bádogosmester társskereső hirdetésekkel adott fel a *Friss Újságban*, ezekben magát „*tisztességes iparosnak*”³⁷ nevezte. A *Pesti Hírlap* a következőképp idézi fel a konkurens újságban megjelent hirdetések egyikét „*egy fiatal, intelligens bádogosmester nősülni óhajt és felségül akar venni olyan nem igazán fiatal leányt vagy özvegyet, aki az üzlethez pénzt is tud hozni*”.³⁸ Minden esetben pénzes, idősebb nőkre vadászott, akiknek házasságot és a tengerentúlra való kivándorlás lehetőségét ígérte. Feltehetőleg eleinte nem gyilkolt, csak kirabolta áldozatait, miután meghívta és leitatatta őket cinkotai otthonában. Úgy gondolhatta, hogy 50–100 korona elvesztése miatt a nők nem tesznek ellene feljelentést. Gyakran vitte kiszemeltjeit vendéglőkbe, ahol fogyasztását áldozatai állták. „*Kiss Béla gyakran dicsekedett Pestre jár pezsgőzni és hogy mennyi pénzt mulatott el. Nagyon jó munkás volt, de keveset keresett, mert nem szeretett dolgozni.*”³⁹ Nagy lábón élt, ezzel szemben nem dolgozott, ez a paradoxon a környezetében azonban senkinek nem tűnt fel.⁴⁰ Már maga a bádogos háza is érdekes. Az utcára nyílt a házi patika és a szatócsbolt, a bádogosmester lakrésze és műhelye a telek végében állt. A fűskamra és a disznóól is az ő tulajdonát képezte. Kiss Béla feladatai közé tartozott az udvar tisztántartása, ezt önként vállalta magára. Életvitele ellenére szomszédsága körében nagy tekintélynek örvendett. Házi könyvtárral rendelkezett, „*irodalommal is foglalkozott Kiss, drága pénzen vásárolt könyveket*”,⁴¹ amelyek között szakkönyvek is szerepeltek. Sokat és gyakran olvashatott, ami a korban nem volt szokás.⁴²

1914-ben a gyilkos bevonult a seregbe. A Vöröskereszt hivatalos jelentése szerint Kiss Béla 1915. február 18-án⁴³ egy valjevói kórházban életét vesztette.⁴⁴ Tífusz végzett vele.

A cinkotai események sokkolták a magyar társadalmat. A sajtó és a ponyvairodalom egyöntetűen elítélték a bádogosmestert, de ezzel párhuzamosan „reklámozták” is, negatív hőst kreálva a sorozatgyilkosból. Alakja a démonizálódás mellett titokzatossá, és az egész világon

³⁶ A Nap 1916. május 11.

³⁷ Pesti Hírlap 1916. május 12.

³⁸ Uo.

³⁹ Friss Újság 1916. május 11.

⁴⁰ Pesti Hírlap 1916. május 10.

⁴¹ A Nap 1916. május 11.

⁴² Pesti Hírlap 1916. május 12.

⁴³ Megj. A szerb naptár szerint február 5.

⁴⁴ „*Kiss Béla M.kir. I. népfölkelő, gyalogezred, III. Etapp. Meghalt 1915. február 5-én betegség (Recurens) következtében a valjevói hadikórházban.*” idézi: A Nap 1916. május 12.

ismerté, hírhedté vált. A cinkotai dráma híre az ország határain kívül is elterjedt. A kékszakáll fényképe a külföldi sajtóban is felbukkant.⁴⁵ Halála után a nők bálványa új életre kelt.

A különböző pesti hírlapok megkérlik olvasóikat, ha valamilyen információval rendelkeznek a gyilkos hollétéről írjanak a szerkesztőségbe, ahonnan majd továbbítják a híreket a rendőrségnek. „A cinkotai rémség teremtette meg ezt az új alakot, a felismerőt.”⁴⁶ Több száz tanú, illetve álbejelentés érkezett. Mindenhol látni vélték a cinkotai Kékszakállt. A rémtett napvilágra kerülését követő napokban olyan hírek röppentek fel, miszerint a bádogos egy kisboltban vásárolt⁴⁷ és egy vendéglőben, vöröskeresztes karszalagban lányokat hívott meg málnaszörpre. Egyesek bizton állították, hogy kicserélte dögcéduláját, így új személyazonosságot nyerve elmenekült a felelősségvállalás elől.⁴⁸ Kiss honvédgyalogezred parancsnoka bejelentést tett az aradi rendőrkapitányságon, azt állítva, ismeri a gyilkos tartózkodási helyét. Természetesen ez az állítás is hamisnak bizonyult.⁴⁹ Makarec István szakaszvezető tanúvallomást tett a rendőrségen. Naplóbejegyzésével támasztotta alá állítását, miszerint 1915. november 7-én együtt mulatott Kissel, aki álnéven éli mindennapjait. A bádogos Sukati Istvánként egy győri vagongyárban dolgozott 1915-ben. A gyanúsított hadifogoly volt Valjevóban. A háború okozta sebek jól látszanak a hátán és teste egyéb részein. Sukati István, akit időközben visszarendeltek a seregbe, civilben bádogismester. Klosterneuburgban tölti szolgálatát. Ez az információ is zsákutcának bizonyult a nyomozás kimenetele során.⁵⁰

A rendőrség 1916 júniusában letartóztatott egy Lipa Vencel,⁵¹ egyes források szerint Vilmos⁵² nevű gyanúsítottat. Lipa a komorai töltenygyárban dolgozott. Külseje és a háborúban szerzett, bal mellén és bal csuklóján található forradások nyomai nagyon hasonlítottak a bádogismesterére. A nyomozók a vádlott wisterkowi lakásán Kiss Bélához hasonló, házassági ajánlatokat tartalmazó levelezésre bukkantak. A vádlott vallomása szerint, csupán saját szórakoztatására levelezett a nőekkel. A népfelkelőt Ausztriából Prágába vitték, Budapestről pedig átszállították a tanukat Prágába.⁵³ Ez a nyom sem vezetett eredményre. A rendőrség 3000 koronát tűzött ki a cinkotai bádogos fejére. A feltételezés, miszerint Kiss él,

⁴⁵ Megj. Én a francia sajtó anyagát vizsgáltam meg, a Le Matin és a Le Petit Parisien foglalkozik az esettel, illusztrációt vagy fényképet nem tartalmaznak ezek a cikkek, feltehetőleg egyéb külföldi lapok közölték le a gyilkos képét.

⁴⁶ A Nap 1916. május 30.

⁴⁷ A Nap 1916. május 13.

⁴⁸ Pesti Hírlap 1916. május 27.

⁴⁹ Pesti Hírlap 1916. május 29.

⁵⁰ A Nap 1916. május 18. és a Friss Újság 1916. május 15.

⁵¹ A Nap szerint

⁵² A Friss Újság szerint

⁵³ A Nap 1916. június 3. és Friss Újság 1916. június 1.

még megmaradt a köztudatban. Külföldön, többek között a francia idegenlégióban is látni vélték. A magyar rendőrség az 1920-as években Franciaországba küldte a nyomozati aktákat, egy őrmesterben vélték felfedezni Kiss Bélát.⁵⁴ A tengerentúlról is érkeztek hírek Kissről, de egyik információ sem bizonyult valósnak. A feltételezés, miszerint a mester él, egészen az 1930-as évek elejéig nem évült el.

Azt nem mondhatjuk, hogy a gyilkosnak kultusza alakult volna ki, de a történetek után több mint kilencven évvel dokumentumfilmet, horrorfilmet készítenek Kiss Béláról, sőt amerikai zenekarokat neveznek el róla. Különböző könyvekben, internetes cikkekben jelenik meg a cinkotai bádogos alakja.

II. 2. A cinkostárs

A cinkotai Kékszakáll nem egyedül ölt. Kiss legjobb barátja, Nagy János segédkezett a rablások és gyilkosságok végrehajtásában. Nagy János életéről kevés információval rendelkezünk. Életrajz töredékeit a sajtó alapján gyűjtöttem össze.

Nagy 1888-ban segéd munkásként dolgozott az Erzsébet-híd építésénél, majd 1897-ben Veszprémben tűzoltóként látjuk viszont, ezt követően 1898-tól 1907. február 15-ig Cinkotán rendőrként teljesített szolgálatot. Kilengései, visszaélései, züllöttsége és reumája miatt elküldték állásából.⁵⁵ 1909. január 1-jétől a község házában éjjeliőr. Állását otthagytá, Veszprémben próbált szerencsét egy városi gyógyszerárban. Ismeretlen körülmények között visszakerült Cinkotára, ahol Sopronyi Lajos vendéglős fogadta be a hajléktalant. Nagy a vendéglősön keresztül ismerte meg a szomszédban lakó Kiss Bélát 1911-ben. Egyes vélekedések szerint már 1899–1900 között, Kiss bécsi tartózkodása alatt is jó barátságban álltak egymással.⁵⁶ A vendéglőstől a bádogos óljába költözött, és a mester segédje lett. Munkája nemigen volt, gyakran éhezett. A Kékszakáll társkereső hirdetéseit Nagy János vitte a *Friss Újság* szerkesztőségébe. A bádoghordók felnyitását követően a rendőrség letartóztatta és kihallgatta Nagyot. Elmondása szerint nem tudott a gyilkosságokról. Nagy a tanúvallomások során ellentmondásba keveredett önmagával. Tanuk bizonyították Nagy János

⁵⁴ Kiss Béla, a cinkotai tömeggyilkos. 340. In *A 60 éves magyar rendőrség 188–1941*. Szerkesztette: Borbély Zoltán és dr. Kapy Rezső. Budapest, Halász Kiadó és Könyvkiadó Vállalat, 1942.

⁵⁵ A Nap 1916. május 11.

⁵⁶ Friss Újság 1916. május 19.

bűnrészességét, olyanok, akik látták segédkezni a bádoghordók készítésében, illetve többször is találkoztak vele az éjszaka közepén talicskát tolva.⁵⁷

A cinkosnak is voltak menyasszonyai, azonosításukban a rendőrség sikerrel járt, mindegyikük élt. Nagy János nem vallotta be bűnösségét. Kórházi szobatársa, akivel a vádlott kéztörését követően feküdt egy kórteremben, azt állította, hogy Nagyot éjszakánként rémképek üldözik, nem egy olyan történetet mesélt el, amikor fiktív címekre küldtek holttesteket rejtő bádoghordókat.⁵⁸ A hivatalos jelentések szerint ez valótlan állítás. A cinkotai állomásfőnök állomáskönyvekkel bizonyította igazát. Csak annyi bizonyos, hogy Kiss Béla *„a vasútnak több ízben végzett bádogos munkát”*.⁵⁹

Közel 100 tanút hallgattak ki az ügy kapcsán. Ítélet a háborúnak köszönhetően csak két év elteltével született, mivel néhány tanút csak a frontról hazajövet sikerült vallomásra bírni. Nagy János két évig előzetes letartóztatásban volt.⁶⁰ A Pest Megyei Királyi Ügyészség *„három rendbeli gyilkossággal és három rendbeli rablással és egy rendbeli csalással vádolja Nagy Jánost, mint e büntettekben részes bűnsegédet.”*⁶¹ Az ügyészség a vádirat ellen kifogással élt, a Pest Megyei Törvényszék Vádtanácsa *„Nagy János ellen az eljárást megszüntette és szabadlábra helyezését rendelte el.”*⁶² A Királyi Tábla megváltoztatta a Vádtanács végzését, így Nagy fogságban maradt. Az ügyet a továbbiakban a Pestvidéki Bíróság, mint esküdttörvényszék tárgyalta. A cinkos mindent tagadott, de közvetett bizonyítékok voltak ellene. Terhelő vallomás ugyanakkor nem hangzott el.⁶³ A bíróság Nagy Jánost három rendbeli gyilkosság, egy rendbeli rablás és egy rendbeli csalás büntettségében ítélte bűnösnek *„mindegyik bűncselekményben Nagy Jánost, mint bűnsegédi bűnrészt szerezte a bíróság.”*⁶⁴ Ítélet nem született a tárgyaláson, végzést hirdettek ki, miszerint az esküdtek a vádlott terhére tévedtek. Majd a Királyi Kúriára bízta az ügy elbírálását.⁶⁵ Az utolsó tárgyalás során a segédet Varga Katalin meggyilkolásában, rablásokban való bűnrészesség, illetve csalás büntettségére vonatkozó kérdésekben bűnösnek ítélték.⁶⁶ *„Két óra hosszat tartó tanácskozás után az esküdtek bűnösnek mondták ki a vádlottat, akit a bíróság öt és fél évi*

⁵⁷ Friss Újság 1916. május 21. és július 5.

⁵⁸ Pesti Hírlap 1916. május 12-15.

⁵⁹ A Nap 1916. május 13.

⁶⁰ Friss Újság 1917. január 17.

⁶¹ Friss Újság 1917. augusztus 29.

⁶² Friss Újság 1917. október 16.

⁶³ Friss Újság 1917. december 4-5.

⁶⁴ Friss Újság 1917. december 9.

⁶⁵ Friss Újság 1917. december 11.

⁶⁶ Friss Újság 1918. június 8-9.

fegyházra ítelt. A védő semmisségi panaszt jelentett be az ítélet ellen.” „A bíróság a védő kérelmére elrendelte Nagy János szabadlábra helyezését.”⁶⁷

II. 3. A bűnös város

A Kékszakáll gyilkosságait a főváros melletti településen, Cinkotán⁶⁸ követte el, de ő maga, segédje és áldozatai egyaránt kötődtek Budapesthez. Úgy vélem, mindenképp meg kell vizsgálnunk a nagyvárost, azt a miliőt, ahol Kiss Béla Cinkotára költözése előtt élt, hiszen kétségtelen, hogy ez a környezet hatással volt a gyilkosra. Kiss 1899–1901 között Bécsben,⁶⁹ majd 1905-ig Budapesten tengette mindennapjait. A nagyváros metamorfózisa ezek alatt az évek alatt megy végbe. Ekkor ölt Budapest nagyvárosi jelleget, kiépül a Nagykörút, a Sugárút, megépülnek a nagybérpaloták, a pályaudvarok, és ekkor alakul ki a modern nagyvárosi bűnözés.

Pest-Buda-Óbuda egyesítésével, 1873-ban létrejön Budapest. A városrészek összeolvadásával a főváros valódi metropolisszá fejlődik, annak minden előnyével és hátrányával együtt. A nagyvárossá válás első időszaka 1896-ban zárul le, amikor a település megkapja a „*Budapest fő-és székesfőváros*” elnevezést. A századforduló hajnalán már a legnépesebb, gazdasági, kulturális szempontból és polgárosodás tekintetében is a legjelentősebb városa hazánknak. Budapest ekkor válik a bűnözés melegágyává.⁷⁰ A 19. század közepétől meginduló nagyfokú bevándorlásnak köszönhetően a népességszám ugrásszerűen megnő. A városba vándorlók egy új, jobb élet reményében elhagyják otthonaikat, így bekerülnek egy urbánus társadalomba, amely csak évtizedek alatt tudja számukra biztosítani a városi létminimumot.⁷¹ Ezért a városi kriminalitás sokkal inkább gazdasági színezetű, szaporítja az emberek közötti érdekeket, így közvetve a bűnözést is.

⁶⁷ A Nap 1918. június 9. és Friss Újság 1918. június 9. Megj. A peranyag a Magyar Országos Levéltár Pest Megyei Levéltár VII.b. Pestvidéki Királyi Törvényszék mutatókönyvében a 2855.lajstrom szám alatt található. Kiss Béla és Nagy János ügyét tárgyaló jegyzőkönyv nem található meg a levéltár őrizetében.

⁶⁸ Cinkota ma Budapest XVI. kerülete.

⁶⁹ A Nap 1916. május 18.

⁷⁰ Vörös Károly: Világváros útján 1873–1918. In *Budapesti Negyed*. 1998/1–2. továbbiakban: Vörös 1998.

⁷¹ Vörös Károly: A nagyvárosi bűnözés kezdetei. 171. In. *Hétköznapiak a polgári Magyarországon*. Budapest, MTA Történettudományi Intézete 1997. 171–179. továbbiakban: Vörös 1997.

Nehezebb az életfenntartás, de a szükségletek nagyobbak és „*a bűncselekmények elkövetésére sokkal bőségebb alkalmak nyílnak, mint a vidéken.*”⁷²

Az újonnan bevándorlók beilleszkedése nagyon nehezen, vagy szinte nem is megy végbe, mivel a megélhetési nehézségek miatt gyakran közülük kerülnek ki a város deviáns egyedei.⁷³ A hirtelen megnövekvő bűnözés az 1873-as gazdasági válság következménye. A válság inflációval, az élelmiszerárak és a munkanélküliség emelkedésével jár, így a városi népesség egyre nagyobb rétege kényszerül törvénysértő tevékenységre.⁷⁴ A megélhetési viszonyoknak és a korrupciónak köszönhetően virágzik a fővárosban a prostitúció. A különböző lopások, csalások számai is megnövekednek. A társadalom heves válaszügyének lehetünk tanúi. A polgárság a szegényekre potenciális bűnözőként tekint, ami a korabeli szegénypolitikában is érzékelhető. A pauperizálódott réteget a társadalom vissza próbálja terelni az elfogadott normák közé, ha szükséges, erőszak árán is dologházakba kényszerítik őket. Úgy gondolják, hogy a csavargás és a munkanélküliség abnormális tevékenység, amely az ember jellemhibájából fakad, így, akár a bűnözőknél, ezt a jellemhibát átneveléssel, munkára szoktatással orvosolni lehet. Ezek a dologházak, amelyekben nem csak csavargók, munkanélküliek, hanem prostituáltak, zabolázatlan fiatalok is megfordultak, nagyban hasonlítottak a modern börtönökre, ahol a rabokat kényszerszermunkára fogták. A kéjelgést abnormális női magatartásformának titulálták, amelytől az államnak meg kell védeni a társadalmat, ezért állították fel az erkölcsrendészetet. Ez a szervezet a prostituáltakat fegyházakba, illetve dologházakba szállította, vagy a tevékenység legális változatát, a bordélyházakba való visszaszorítást és a medikalizáció szükségszerűségét szorgalmazta. Tehát erőszakos módszerekkel kontroll alá akarták szorítani a társadalom számára haszontalan, abnormális elemeket testükkel együtt.⁷⁵ A XIX. század folyamán a különböző marginális szexuális formák megnövekedtek, ezzel párhuzamosan megindult a társadalom és az állam részéről üldözésük is.⁷⁶ Ennek lehetünk tanúi a vizsgált korszakban.

1879-ig Budapesten csak elméletileg létezik bejelentési kötelezettség. Ennek következtében személyazonosság nélküli egyénnel találkozhatunk a város utcáin. Ez a nagyvárosi személytelenség bűnre csábítja a marginális zónába rekedteket és megfelelő

⁷² *Budapest bűnélete 1881–1940-ig. A budapesti rendőrség hatvan éve a bűnügyi statisztika tükrében.* Szerkesztette: Nyigri Imre, Budapest, Halász Irodalmi és Könyvkiadó vállalat, 1942. 504. továbbiakban: Budapest bűnélete 1942.

⁷³ Vörös 1997. 171.

⁷⁴ Vörös 1997. 172–175.

⁷⁵ Gyáni Gábor: A regulázó gondoskodás. In. „*A tettesének minden mesterségeiben jártasok...*” *koldusok, csavargók, veszélyeztetett gyerekek a modernkori Magyarországon.* Szerkesztette: Léderer Pál, Tencze Tamás, Ulicska László Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 1998. 11–28.

⁷⁶ Lásd bővebben: Michel Foucault: *A szexualitás története. A tudás akarása.* Budapest, Atlantis Kiadó 1996.

táptalajt biztosít a különböző gyilkosok „*sorozatos bűntényei*”⁷⁷ elkövetéséhez. A bejelentkezési kötelezettség hiányának és a cselédlányok gyakori helyválttatásának köszönhetően a rendőrséghez beérkező eltűnési bejelentések még a századfordulót követően is hiábavalók. A „*cinkotai vámpír*”⁷⁸ ügyében a helyi rendőri szervek kezdik meg a nyomozást, majd a budapesti rendőrség fennhatósága alá kerül az eset. Dr. Nagy Károly detektív főnök, illetve Kóródy M. Béla rendőrkapitány, majd a kapitány betegségét követően Becker Ádám kapitány veszi át a nyomozás vezetését,⁷⁹ a gyorsan végbemenő személycseréből is érezhető az ügy fontossága.⁸⁰ A rendőrség nyomozási módszerei éles kritikát kapnak a sajtótól, ahogy az a hasonlóan véres, szenzációt keltő eseteknél lenni szokott.

A Millenniumi eseményeket⁸¹ követően nem csak a város fejlődésében megy végbe változás, a bűnözés is átalakul, sőt megerősödik. 1896 és 1910 között a bejelentett bűntettek száma csaknem kétszeresére nő, sőt nem csak mennyiségi, de minőségi változás is bekövetkezik. Míg korábban a marginális egyedek hajtották végre a különböző bűncselekményeket, lopást, kéjelgést stb. addig a századforduló Budapestjén megjelennek az intellektuális bűnözők, továbbá a brutális rablások,⁸² gyilkosságok száma 1896 és 1914 között megkétszereződik.⁸³ Ez az átalakulás már nem jár együtt olyan heves válaszünnal, mint korábban, így jelezve azt, hogy a bűnözés a társadalom szerves részét képezi.⁸⁴

⁷⁷ Pesti Hírlap 1916.május 11.

⁷⁸ Közbiztonság 1916. június 1.

⁷⁹ Pesti Hírlap 1916. május 10. és Friss Újság 1916. május 19.

⁸⁰ Pesti Hírlap 1916. május 10.

⁸¹ A nagyvárosi fejlődés első időszaka 1896-ban zárul le mikor a város megkapja „Budapest fő-és székesfőváros” elnevezést. Lásd bővebben: Gyáni Gábor : Az egyesített főváros nagyvárossá fejlődése. In. *Budapest-től jön és roszon*. Budapest, Napvilág Kiadó 2008. 23–58.

⁸² Megj. Megjelennek a nagyvárosra jellemző bűntípusok pl. a bankrablás, kasszaforás.

⁸³ Lásd: Melléklet 1. ábra

⁸⁴ Vörös 1997. 175–179.

III. Diskurzus a nőről

III. 1. Az áldozatok

A korabeli módszereknek köszönhetően az áldozatok személyazonossága megkérdőjelezhető, a sajtóanyagból rekonstruáltam a meggyilkolt nők életrajzi adatait, amelyeket egyesével mutatok be, ennek köszönhetően megismerkedhetünk az áldozatok életével és a társadalomban betöltött szerepükkel egyaránt. A bádogkoporsókat a rendőrök számozásai szerint ismertetem.

Az első bádoghordóban Varga Katalin holtteste feküdt. A szakácsnő 1914 januárjában tűnt el 500 koronányi megtakarított pénzével együtt, miután elfogadta Kiss Béla házassági ajánlatát. Az áldozatot a nyakán áthurkolt, mellén keresztül haladó, lábait, kezeit összekötő kötéllel találták meg. Az azonosítást megkönnyítette a hordóban talált ruházat, főképp az eltűnéskor viselt, évszakra jellemző kabát.⁸⁵

A második hordóban a szintén szakácsnő Pesadik Júlia holttestét fedezte fel a hatóság. Öltözékéről ismerték fel az áldozatot. A nő vadházasságban élt későbbi gyilkosával, akivel minden valószínűség szerint 1899 és 1900 fordulóján Bécsben tartózkodott. Juliska teherbe esett a bádogsmestertől, és megszülte gyermekét. A kislányt, Pesadik Ilonát⁸⁶ a Fehér Kereszt Csaplár Gáborné fülöpszállási otthonába helyezte ki dajkaságba 1900 táján. Az anya 1901-ben újból találkozgatni kezdett Kissel, ezúttal Budapesten. A kapcsolatból egy második leány született 1903-ban. Az Aranka⁸⁷ névre hallgató kislányt szintén Csaplár Gáborné gondjaira bízta. A szakácsné 1906 májusában összeköltözött „a fekete bádogossal” Cinkotán. A gyerekek két hetet töltöttek együtt szüleikkel. Gyakran éheztek, apjuk bántalmazta őket. A két kislány ismét egykori fülöpszállási nevelőanyjukhoz került. A szomszédok elmondása szerint az asszony boldogtalan volt.⁸⁸ Az anya levelei abbamaradtak, 1906-tól⁸⁹ többé nem adott életjelt magáról. A gyermekek anyjuk nevével ellátva egy ruhákkal teli ládát kaptak. A ládába helyezett levél szerint Juliska egy férfi társaságában kivándorolt Amerikába.⁹⁰

⁸⁵ Pesti Hírlap 1918. május 12.

⁸⁶ A lány az ügy kiobbanása idején a pozsonyi árvaház lakója volt

⁸⁷ A kislány 1909-ben hosszú betegeskedés után életét vesztette.

⁸⁸ Friss Újság 1916. május 14.

⁸⁹ Pesadik Júlia halálozási anyakönyve 1917.55.

⁹⁰ A Nap, Friss Újság, Pesti Hírlap 1916. május 14.

A harmadik koporsóban talán Tóth Mária feküdt. A ládában talált ruhák alapján azonosították a holttestet. A negyedik hordóban a 29 éves vélemények szerint 34 éves Fekete Eszter⁹¹ május 16-án azonosította édesanyja. A lány feltehetőleg 1911 tavaszán tűnt el. Eltűnését megelőzően 1902-ben Nagyváradon Simon Pál napszámoshoz, egyes állítások szerint Papp Péter köszörűsmesterhez⁹² ment feleségül.⁹³ Eszter a rossz házasságból a férjével megtakarított 1000 koronával elmenekült, és 1909-ben vagy 1911-ben⁹⁴ Dávid nevű talyigás mesterségű szeretőjével Budapestre szökött. Újdonsült párjával hamar fel is élték tartalékaikat. A gavallér pénz szűkében nyomban elhagyta kedvesét.⁹⁵ Fekete Eszter ezt követően egy cinkotai vendéglőben szolgált két évig, itt ismerkedett meg Kiss Bélával. A bádigos megkérte a nő kezét. Eszter 1911-ben hazalátogatott szüleihez pénzt és dunyhát kérni, így egészítve ki hozományát. A családja rossz anyagi körülményei miatt nem tudta teljesíteni a lány kérését. Elutazása előtt a lány testvérének említette, hogy egy cinkotai bádigos feleségül veszi, és Amerikába vándorolnak.⁹⁶

Az ötödik hordóban a 37 éves Tóth Margit lehetett. Sógornője azonosította az áldozatot. Margit 1905-ben jelentkezett Kiss Béla hirdetésére. A férfi házasságot ígért a nőnek, rávette, hagyja ott a kávémérést és adja neki megtakarított pénzét. Miután Margit készségesen megtette, amit a bádigos kért, a férfinak nyoma vészett. Az átvert menyasszony és családja feljelentette Kiss Bélát házasságszédelgésért. A tárgyalást 1906. április 8-ra tűzték ki, de a lány a tárgyalást megelőző napon eltűnt. Édesanyja egy levelet kapott a lányától, miszerint ne keressék, mert el akar menekülni a rágalmak elől. A család bejelentette Tóth Margit eltűnését, így a bírósági eljárás megszűnt. A gyilkos szerencsétlenségére Tóth Margit egyik barátnője hallotta a házassági ajánlatot, így az ügy újjáéledt. Rejtélyes módon a tanúnak, Komáromi Erzsinek is nyoma vészett. Tóth Margitot ruhája segítségével sikerült azonosítani.⁹⁷

A hatodik hengerben az 1910 vagy 1911-ben hét hónapos terhesen⁹⁸ eltűnt Kukán Katalint találták meg. Az állapotos asszonyt nővére Bednarik Istvánné azonosította. Az áldozatot, a leendő férj négyszer fojtotta meg, majd ruhástul, karikagyűrűjével⁹⁹ az ujján a

⁹¹ Megj. Fekete Eszter neve nem jelenik meg a hét áldozat halálozási anyakönyveiben

⁹² Az információk a Friss Újság 1916.május 14. és A Nap 1916.május 15.számában találhatóak

⁹³ Az információk a Pesti Hírlap 1916. május 15. és a Friss Újságban 1916.május 14. számában találhatóak

⁹⁴ Az információk A Nap 1916. május 15 és a Friss Újság 1916.május 14.számában találhatóak

⁹⁵ Friss Újság 1916. május 15.

⁹⁶ A Nap 1916. május 14. Friss Újság 1916. május 14. Pesti Hírlap 1916. május 12–16. között.

⁹⁷ Pesti Hírlap 1916.május 11.

⁹⁸ Megj. A halálozási anyakönyvek nem tesznek említést az áldozatok terhességéről

⁹⁹ Megj. Charnier felirat volt a karikagyűrűbe belevésve, jelentése tömegsír

bádogkoporsóban helyezte örök nyugalomra. A boncolóorvos szerint Katalin lehetett a gyilkos utolsó áldozatainak egyike.¹⁰⁰

A hetedik női test személyazonossága nem derült ki. A test mellett a rendőrök egy magzat maradványaira is ráleltek, akit az anya valószínűleg a gyilkosság következtében megszült.¹⁰¹

Az áldozatok rekonstruált életrajztöredékeiből láthatjuk, hogy Kiss Béla a cselédtársadalom és az ehhez a társadalmi réteghez hasonló csoportok tagjai közül válogatta ki leendő asszonyait. Ezennel elérkeztünk az áldozatok közös pontjához.

III. 2. A cselédtársadalom

A nők barátjaként parádézó gyilkos, Kiss Béla, ördögien eszelte ki lopásait, gyilkosságait, kihasználva a naiv, házasodni vágyó nőket, akik a társkereső hirdetésekre jelentkezve még fizettek is gyilkosuknak. A történet ezen a ponton az abszurditás határát súrolja. Tipikus századfordulós problémával szembesülünk. Már a korabeli újságírók is észlelték, sőt a külföldi lapok¹⁰² is hangsúlyozták, hogy az áldozatok szinte mindannyian cselédek, hiszen *„kétségtelen, hogy a gyilkosnak csaknem valamennyi nő ismerőse kisebb intelligenciájú lehetett és huszonnégy évesnél idősebb, vagyis olyan korú, amikor a férjhez menési vágy fokozottan kifejlődik a nőben, egyben erős a titoktartási ösztön is, attól való félelemben, hogy a remélt vőlegényt más esetleg elcsábítja”*.¹⁰³

A korban Budapest adott otthont a cselédtársadalom legszámottevőbb tömegeinek. Az urbanizációnak és a vele párhuzamosan zajló polgárosodásnak köszönhetően nagy létszámú személyes szolgálatokat ellátó csoportra lett szüksége a társadalom felsőbb rétegeinek.¹⁰⁴

A házicselédség tömegessé válását a polgári átalakuláshoz köthetjük, amely a polgári középosztály közegében ment végbe, így ezen életforma egy sajátos részét képezte.¹⁰⁵ A korban a házicselédség a társadalom legkevésbé polgárosult csoportja, mivel a nők magánélete és a munkája nem különült el egymástól. Az a fiatal nő, aki férjjel, gyerekekkel

¹⁰⁰ Pesti Hírlap 1916. május 12–16. között, A Nap 1916. május 12., Friss Újság 1916. május 12–13.

¹⁰¹ Pesti Hírlap 1916. május 13.

¹⁰² Le Matin 1916. május 14.

¹⁰³ A Nap 1916. május 13.

¹⁰⁴ Gyáni Gábor: Bevezetés. 7–23. In. *Család, háztartás, városi cselédség*. Budapest, Magvető Kiadó 1983. továbbiakban : Gyáni : *Család, háztartás, városi cselédség* 1983.

¹⁰⁵ Gyáni Gábor: *A budapesti házicseléd munkapiac működési mechanizmusai 1890-194*. 406–409. In. Századok 117.(1983.) 2. 404–443 továbbiakban : Gyáni 1983.

rendelkezett, nem alkalmas cselédnek. A magánélet megjelenésével már alkalmatlanná válik a munkakör betöltésére. A cseléd élete, életritmusa, a munkát adó család életéhez igazodott, a munkaideje pedig a reggeli felkelés és az esti lefekvés intervallumában mozgott.¹⁰⁶ A házicselédség a nők nagy tömegei számára egy meghatározó életciklust jelentett. Ez az életciklus 15–20 év közötti lányok családi közösségből való kiválásával, cseléddé válásával indult és általában a 20 és 30 év közötti nők férjhezmenetelével zárult. A cselédek körülbelül 85%-a hajadon volt.¹⁰⁷ A városban maradt lányok nagy része nem talált magának férjet.¹⁰⁸ Ez az átmeneti időszak fontos szerepet töltött be a többnyire faluról érkező fiatal lányok életében, mivel leendő házasságuk vagyoni alapját teremtették elő, illetve családban betöltött szerepüket is ekkor sajátították el.¹⁰⁹ A falusi lányoknak kevésbé kellett változtatniuk életmódjukon, szokásaikon, mivel a falusi asszony hagyományos életmódját követte a cseléd életmód. A nők tradicionális, a polgárosulást megelőző társadalmi és munkamegosztásbeli szerepe öröklődött tovább ezen a területen.¹¹⁰

A cselédek általában a falusi földművesek, a lesüllyedő alsókispolgárság és a falusi kisiparosság lányai közül kerültek ki. Az anyagilag legjobban rákényszerített réteg szegődött el lányait a nagyvárosba, ez természetesnek számított a falusi társadalomban. Átalakult a falusi közegben értelmezendő családfelfogás, mint zárt, termelő, önellátó egység felbomlott. A létfenntartást már csak a családon kívüli eszközökkel lehetett megoldani. A cselédmunka oka szinte minden esetben a család pénzügyi támogatása volt. Megfigyelhető az is, hogy a cselédnek szegődött fiatal lányok nagy része csonka családból érkezett, ahol a szülő vagy szülők korai elhalálozása miatt létkérdéssé vált a cselédmunka vállalása. Kevés választási lehetősége volt ebben a helyzetben egy fiatal lánynak. Vagy cselédnek szegődött a fővárosba, vagy mezőgazdasági bérmunkássá lett. A mezőgazdasági munka hiánya, a pauperizáció és a demográfiai túltelítettség együttesen teremtette meg a leendő házicselédek elszegődésének feltételét.¹¹¹

A házicselédek alkották a legnépesebb női foglalkoztatási területet, a dualizmus idején Budapest kereső nőnépességének 39–45%-át képezték.¹¹² A fővárosba vándorló cselédek

¹⁰⁶ Gyáni 1986.94–97.

¹⁰⁷ Gyáni Gábor: *Házicselédek. História* (1981.) 2. 13–14. továbbiakban Gyáni: *Házicselédek* 1981.13.

¹⁰⁸ Csoma Zsigmond: Az első női foglalkozási statisztika Magyarországon–A női emancipáció és az első népszámlálás. 190. In. *Nők a modernizáló magyar társadalomban*. Szerkesztette: Gyáni Gábor, Sellei Nóra Budapest, Csokonai Kiadó, 2006. 181 – 204

¹⁰⁹ Gyáni 1983.406.

¹¹⁰ Gyáni: *Házicselédek* 1981. 14.

¹¹¹ Gyáni: „*Menek Pestre cselédnek*”- *A budapesti házicselédek az 1920-as években*. 72–73. In. Valóság 22.(1979.) 1. 67 – 76. továbbiakban Gyáni: „*Menek Pestre cselédnek*” 1979. és Gyáni: *Házicselédség* 1981.13.

¹¹² Gyáni Gábor: „*Menek Pestre cselédnek*” 67.

rövidebb időre, főleg szezonális munkákra szegődtek el, legfeljebb egy-két éves időtartamra. Legtöbbjük család, rokonok, barátok útján szerezte meg munkáját, de nem volt ritka a személyes jellegű munkaközvetítés sem. Az ily módon álláshoz jutott cselédek kevesebb bérrel is beérték, felügyelni és fegyelmezni is könnyebb volt őket, mint a városi házicseléd társaikat.¹¹³

A cselédség fő feladata, amellet, hogy reprezentációs szerepet játszott a polgári középosztályban, a háztartás és a gyereknevelés körüli teendők ellátása volt, azaz a polgári család nőtagjainak terheit vették át. A polgári családokban így létkérdéssé vált az úgynevezett mindenés¹¹⁴ alkalmazása.¹¹⁵ Fontos megjegyezni, hogy a cselédhivatás nem tartozik a társadalmi hasznosság szférájába, ebből kifolyólag a házicselédséget nem is illette meg a szabadság, ahogy azt a későbbiekben látni fogjuk. A cseléd függőségi kapcsolatban áll gazdájával, nem csak alárendelt szereppel bír, hanem alacsonyabb rendű státusúként ékelődik be a polgári család társadalmába. Ezt a fajta patriarchális viszony kizárólagosságát a cselédszerzősédek bontják meg.¹¹⁶

A cinkotai bádogosmester nem csak megölte, de ki is rabolta áldozatait, azokat a nőket, akik „*még pénzt is áldoztak jövőendő boldogságuk érdekében, és akiket ez az ügyes gazember kifosztott és faképnél hagyott*”.¹¹⁷ Érdemes megvizsgálni a fővárosi cselédek bérezését. A cseléd társadalom egy sajátos belső hierarchiával rendelkezett, amelyet a bérek alapján lehet felállítani. A társadalmi piramis alján a legképzetlenebbeknek számító mindenések, mosogatólányok, gyermeklányok állnak, őket követik a sorban a dekoratív, speciális szolgálatokat ellátó szobalányok, dajkák, házikisasszonyok, házvezetők. Végezetül a hierarchia csúcsán a magas szintű szaktudással rendelkező szakácsnők, nevelők, komornák találhatók.¹¹⁸

A századfordulón a havi keresetek a hierarchiában betöltött helyek szerint alakultak. A mindenések havi bére 15–25 korona, a szobalányoké 25–30 korona, a szakácsnőké 30–35 korona között mozgott. A korban a cseléd lányok voltak a legrosszabbul fizetve, bár meg kell jegyezni, hogy a szállást, ellátást a munkaadó állta, így ezt az összeget a fiatal lány félretehetette későbbi életéhez. A természetbeni ellátás általában az élelmezést, szállást

¹¹³ Gyáni 1983. 407–410.

¹¹⁴ Megj. A XIX. században szolgáló a XX. században mindenés a cseléd terminus technicus

¹¹⁵ Gyáni 1983. 407

¹¹⁶ Gyáni Gábor: A polgári család hatalmi dinamikája a klasszikus liberalizmus korában. 296–300. In. *Történeti antropológia. Az 1893. április 18–19-én tartott tudományos ülés szak előadásai*. Szerkesztette: Hofer Tamás Budapest, MTA sokszorosító, 1984. 293–303. továbbiakban: Gyáni 1984.

¹¹⁷ A Nap 1916. május 12.

¹¹⁸ Gyáni 1986. 95–96

jelentette, de ide tartozott egyes esetekben cseléd ruházatának megvétele is.¹¹⁹ A cselédek szállásánál mindenképp említést kell tenni a cselédszobáról, ami a polgárság vagyonosabb tagjainak körében már a dualizmus első évtizedeiben elterjedt. Ez mondhatni nagypolgári majd középpolgári szinten alapkövetelménynek számított. Ezek a szobák 6–12 négyzetméteresek voltak, ablakuk nem volt vagy közvetlen az udvarra nyílt. Nem egyszer fordult elő, hogy cselédszoba híján a mindenes a konyhában volt kénytelen meghúzni magát. A századfordulón válik általánossá a középpolgári lakásokban a cselédszoba tervezése, amely lényegében nem változtatott a cselédek életkörülményein.¹²⁰

Az 1920-as évek második felében a házicselédek 96–98% a bevándorló elemekből tevődött össze, ez a szám feltehetőleg a századforduló idején is hasonló nagyságrendű lehetett. Folyamatosan változtatták helyüket a házicselédek, olykor családtagjaik mit sem tudtak hollétükről. A cselédek migrációja idézi elő a munkapiac fluktuációját, képlékenységet. Ennek a migrációnak köszönhetően rövid idő alatt kicserélődött a cselédség. A házicselédek mögött átlagosan három munkahely állt.¹²¹ A munkavállalók munkahelyi fluktuációjához, a korban előítéletesen használt „*cselédmizériának*” titulált jelenség is hozzájárul. A „*cselédmizéria*” a gazda-cseléd patriarchális viszonyából adódik, mondanom sem kell, ez a kapcsolat konfliktusokkal teli, hiszen a cseléd a nagyvárosba kerülve rövidebb-hosszabb idő leforgása alatt elpolgárosodik, igényei lesznek, béremelést kér, kevésbé végzi odaadóan feladatait.¹²² A legtöbb cseléd adott munkája végeztével visszatér szülőfalujába, vagyis kivonul a városi cselédség munkapiacáról.¹²³ A népesség dinamikus növekedése és a cselédség bővülése 1910-ig egyensúlyban van, majd az első világháborút követően ez a növekedés megtorpan és hanyatlani kezdett, ezzel szemben Európa nyugati, illetve északi részén ez a hanyatlás a századfordulótól érzékelhető és a világháborút követően szinte teljesen megszűnik létezni a cselédréteg.¹²⁴

Miután szót ejtettünk a migrációról, úgy vélem nem hanyagolhatjuk el az emigráció kérdését sem, főképp abból az okból kifolyólag, hogy a cinkotai Kékszakáll történetében Amerika képe már-már toposzként tűnik fel. Kiss Béla az elcsábított nőekkel nem egy alkalommal hitette el, hogy elviszi őket az Újvilágba. Nem rendelkezünk pontos adatokkal a cselédek kivándorlását illetően kérdéses, hogy egyáltalán a cselédtársadalom nagy részét

¹¹⁹ Gyáni 1986. 101–102.

¹²⁰ Gyáni Gábor: A magánélet menedéke – polgári otthon Budapesten a 19–20. században. 147–148. In: *Az utca és a szalon; Társadalmi térhasználat Budapesten 1870–1940.* 122–163. Budapest, Új- Mandátum Kiadó, 1998. és Gyáni 1986. 102–103.

¹²¹ Gyáni 1983. 404–405.

¹²² Gyáni 1984. 301–302.

¹²³ Gyáni 1983. 404–405.

¹²⁴ Gyáni: Család, háztartás, városi cselédség. 1983. 24–30.

foglalkoztatta volna az emigráció kérdése, mivel munkájukra, mint átmeneti állapotra tekintettek. Nem valószínű, hogy cselédek nagy tömegei vándoroltak volna a tengerentúlra.¹²⁵ A kivándorló házicselédek száma hivatalos adatok szerint 1905–1907¹²⁶ között, amikor is a kivándorlási hullám tetőzött, csaknem 23463¹²⁷ körül lehetett.¹²⁸ A cselédkivándorlás inkább az ország peremvidékeire értendő, de itt sem beszélhetünk kivándorlási hullámról.¹²⁹

A leendő cseléd lányok a különböző budapesti hírlapok álláshirdetéseai között találhattak maguknak megfelelő állást. Külön cselédeknek szóló rovatokkal találkozhatunk „*cselédet keres*”; „*cselédnek ajánlkozik*” címekkel, ha a korabeli sajtó hasábjain kalandozunk. Általában a *Friss Újság* lapjait böngészték a munka után áhító fiatal nők. Ezzel tisztában volt a kor embere is, így Kiss Béla szintén a *Friss Újság* apróhirdetéseai között „*vadászott a házasságkereső nőkre*”¹³⁰ „*szilveszterkor házasodunk*”¹³¹ jeligével ellátva. Egyes feltételezések szerint a bádogosmester leendő áldozatainak felkutatásában a bűnös nagyvárosból, egy mátyásföldi Vargáné nevezetű cselédközvetítő asszony¹³² is segédkezett.¹³³ A korban találkozhatunk magánvállalkozókkal, a cupringerekkel, akik iparszerűen foglalkoztak a cselédszerzéssel. Irodáik Budapest IV., VI., VII., VIII. kerületében voltak fellelhetőek, ezekben a kerületekben dolgozott a női cselédség nagy része. A cselédkerítő vállalkozások élén általában zsidók, illetve megözvegyült nők álltak. Bevételi forrásukat a közvetítői díj képezte, amelyet mind a cselédtól, mind pedig a munkaadójától szedtek be. A cupringerek egyedüli alkalmazottként az ún. kifutókat alkalmazták. A kifutók feladata volt a cselédek felkutatása és a cupringerekhez való eljuttatása is.¹³⁴ A kifutók megítélése megosztott volt, mivel gyakran erőszakkal szerezték be a cselédeket, illetve nem egyszer előfordult, hogy szexuálisan kihasználták, prostitúcióra kényszerítették őket.¹³⁵ „*A fiatal tapasztalatlan falusi leány az ily üzletekben legtöbbször a helyüket minduntalan változtató egyének erkölcstelen társaságába kerül, s feltárul előtte egyszerre a jellemek erkölcsi elvadulása, melytől többé szabadulni nem képes. Sőt gyakori az az eset, hogy {...} pénzükből és keresetükből teljesen kifogyván, oly erkölcstelen életre kényszerülnek, amelyből {...} a*

¹²⁵ Gyáni: Család, háztartás, városi cselédség. 1983. 120–122.

¹²⁶ A Magyar Statisztikai évkönyv 1905. és 1907. adatai szerint Amerikába összesen 463538 magyar hagyta el az országot. Lásd: Melléklet.3. ábra

¹²⁷ Szántó Miklós: Státusz, pozíció, iskolai végzettség.48.In. *Magyarok Amerikában*. Budapest, Gondolat, 1984.

¹²⁸ Lásd: Melléklet 2–3. ábra

¹²⁹ Gyáni: Család, háztartás, városi cselédség 1983. 120–122.

¹³⁰ A Nap 1916. május 14.

¹³¹ A Nap 1916. május 17.

¹³² Megj. A közvetítő szerepét a korabeli sajtó alapján nem lehet biztosan alátámasztani.

¹³³ Friss Újság 1916. május 16.

¹³⁴ Gyáni Gábor: *A budapesti házicseléd munkapiac működési mechanizmusai 1890-194.* 407–410. In. Századok 117.(1983.) 2. 404–443 továbbiban : Gyáni 1983.

¹³⁵ Gyáni 1983.413.

*tisztességes útra vajmi nehéz visszatérni.*¹³⁶ A századfordulón a cselédek mintegy fele élt alkalmi prostitúcióból. A fiatal lányok testük áruba bocsátásával egészítették ki keresetüket vagy tiltott kéjlegéssel tartották el házasságon kívül született gyermekeiket.¹³⁷ Akadtak olyan nők is, akik a „*többnek látszani*” kulcsszavával tisztességtelen módon teremtték meg maguk számára a ruházkodáshoz valót, hiszen a nagyváros mindennapjaiban a külsőségek fontos szerepet tölthettek be.¹³⁸ A nők úgy tekintettek erre a szakmára, mint egy jól megfizetett kényelmes munkára.¹³⁹ A fiatal, szakképzetlen lányok többsége racionális okokból választotta magának ezt a hivatást, elsősorban a kereseti lehetőségek, a gyors társadalmi felemelkedés és egy előnyös házasság reménye miatt.¹⁴⁰ A nagyarányú migrációnak köszönhetően nem minden nő talált magának munkát a fővárosban, így a létfenntartáshoz szükséges anyagiakat testéből volt kénytelen előteremteni. Számos negatív kritika érte, feltehetőleg nem ok nélkül a cselédszállásokat, hiszen „*mindazok a helyek, amelyek titkos kéjlegéssel, kerítéssel vagy fajtalansággal gyanúsítható férfi vagy nőszemélyek gyülekezési helyéül szolgálnak, mint {...} a hely nélkül csavargó cselédek szállásai {...} a rendőrség által gyakrabban átvizsgálódnak és az ott talált foglalkozás nélküli személyek igazolás {...} végett a rendőrséghez előállítandók.*”¹⁴¹ A cselédotthonok alapvetően a cselédek erkölcsi védelmének megőrzése érdekében jöttek létre.¹⁴² Egyes nőknek a promiszkuitás csupán az emancipáció egyik eszközét jelentette. A fiatal lányok a nagyvárosi cselédkörnyezetben szocializálódtak, így egy szexuálisan szabadabb világba csöppentek bele.¹⁴³ A partnerek gyakori váltakozása olykor deviáns viselkedésmódba, a tiltott kéjlegésbe csapott át, ami a társadalom számára illegitimnek számított. A legösibb szakmát szinte minden cseléd csak addig űzte, amíg ki nem lábalt anyagi nehézségeiből vagy férjhez nem ment. A prostitúció a lányok számára ugyanolyan átmeneti állapotot, élethelyzetet jelentett, mint maga a cselédség.¹⁴⁴

Ezek a fiatal lányok a legnagyobb kiszolgáltatottság közepette tengették mindennapjaikat. Magánéletük és munkájuk nem különült el egymástól. Csupán a vasárnap délutánjuk volt szabad, ekkor a pályaudvarok környékén, leginkább a Baross-téren gyülekeztek, az úgynevezett cselédkorzón, ahol módjukban állt férfiakkal és cseléd társaikkal

¹³⁶ Szalay Sándor: A cselédügy reformjának eszközei. 22. In. *Városi cselédkérdés*. Budapest, Toldi Lajos Könyvkereskedés Bizománya 1909. 19–67. továbbiakban: Szalay 1909.

¹³⁷ Gyáni: Család, háztartás, városi cselédség. 113–120.

¹³⁸ Budapest bűnélete 1942.502.

¹³⁹ Gyáni: Család, háztartás, városi cselédség 1983. 113–120.

¹⁴⁰ Mátay Mónika : *Egy prostituált lemezárnya. A város, a nő és a bűnöző*. In. Médiakutató, 2003.

¹⁴¹ Budapest Székesfőváros szabályrendelete a prostitúcióról (1909) 72.§. In. *Nyilvánvaló nők, prostitúció, társadalom, társadalomtörténet*. Szerkesztette: Léderer Pál, Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 1999.

¹⁴² Szalay 1909. 32–33.

¹⁴³ Gyáni: Család, háztartás, városi cselédség 1983. 98.

¹⁴⁴ Gyáni: Család, háztartás, városi cselédség 1983. 113–120.

találkozni.¹⁴⁵ Kiss Béla barátnői Budapestről így tudtak elutazni Cinkotára vasárnaponként. Minden valószínűség szerint a cinkotai Kékszakkáll vendégei szexuális kapcsolatban álltak a bádogosmesterrel. Feltehetőleg a nők önszántukból lettek a bádogos szeretői. Pesadik Juliska két leánygyermeket is szült Kiss Bélának. A szakácsnő házasságon kívül, pontosabban fogalmazva „*vad házasságban*” esett teherbe a bádogostól. A házasságon kívüli terhesség még mindig nagy szégyennek számított, megbélyegezte magát az anyát és a gyermeket is. Az anyának anyagi, jogi támogatás hiányában le kellett mondani gyermekéről. Juliska története nem számított egyedi esetnek, sőt tömegjelenség a korban. Ezzel magyarázható a lelencházak¹⁴⁶ folyamatos alapítása.¹⁴⁷ Ezen menhelyek fő célja a „*kísértésnek és csábításnak áldozatul esett nőt megmenteni a kétségbeeséstől és a büntől; a szégyenre és pusztulásra született lelenczet megmenteni az életnek és a nemzetnek*”.¹⁴⁸ Ahogy ezt Kiss Béla két kislányánál láttuk, a lelenche adott gyermekeket helyhiány miatt gyakran nem vették fel az intézetekbe. Dajkaságba, vagy az anya vidéki családjához kerültek

A fiatal lányok a nagyvárosi cselédkörnyezetben szocializálódtak,¹⁴⁹ így egy szexuálisan szabadabb világba csöppentek bele.¹⁵⁰ A család, mint az erkölcsökért felelős közösség a fiatal lányok nagyvárosba vándorlásával felbomlik. A szülői repressziótól felszabadulván a lányok egy szexuálisan nyitott nagyvárosban találják magukat teljesen egyedül, ahol a gazda, tágabb értelemben véve pedig az állam kontrollja alá kerülnek, ami a polgárosulásnak, urbanizációnak tudható be. A megszokott társadalmi normák a nagyvárosban fellazultak, ezeket a normákat nem tudták levetkőzni, így a cselédszolgálat végeztével visszatértek a falusi társadalom által képviselt szokásokhoz.¹⁵¹ Úgy gondolom ez valamelyest a társadalmi nyomás, az állami kontroll eredménye is. Ezt a megállapítást vizsgált esetünk is szemlélteti, amint az áldozatok közelebbi kapcsolatba kerültek Kissel, azt követően mindegyik nő elvárta a férfitől a házasságot, amit a bádogosmester készségesen meg is ígért. A cselédségnek a falusi társadalmi normákat felszínesen sikerült levetkőzni, de titkon

¹⁴⁵ Gyáni 1986. 104–105.

¹⁴⁶ Pl. Budapesti Első Gyermekmenhely Egyesület, Szegény Gyermekek Egyesülete, a Fehér Kereszt Országos Lelencház Egyesülete stb.

¹⁴⁷ Gyáni 1986. 109–112.

¹⁴⁸ A Fehér Kereszt országos-lelencház-egyesület története 1885–1897. (részlet) 242. In. „*A tettesének minden mesterségeiben jártasok...*” koldusok, csavargók, veszélyeztetett gyerekek a modernkori Magyarországon. Szerkesztette: Léderer Pál, Tenczer Tamás, Ulicska László, Budapest, Új-Mandátum Könyvkiadó, 1998. 242–248.

¹⁴⁹ Gyáni: Család, háztartás, városi cselédség 1983. 118.

¹⁵⁰ Gyáni: Család, háztartás, városi cselédség 1983. 98.

¹⁵¹ „*Ami (a cseléd) a városban megtanult az nem életsílus volt, hanem szolgálat. {...} a saját élete bomlatlanul megmaradt a paraszt formák között, tehát amikor kilépett a szolgálatból és a falujába illeszkedett be, nem cserélt életet, hanem csak letette a szolgálatot.*” Erdei Ferenc: Parasztmunkások. 143. In. *A magyar paraszttársadalom*. Budapest, Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda. 1973. 132–135.

mindegyik nő a kapcsolat intézményesülésében reménykedett.¹⁵² Kiss Béla ezt a jelenséget fedezte fel és használta ki. Ezen információk tudatában közelebb kerültünk az áldozatok gondolkodásmódjához, mindennapjaihoz, azokhoz a fiatal nőkhez, akik távol a családjuktól, egyedül, kiszolgáltatottan éltek.

¹⁵² Gyáni: Család, háztartás, városi cselédség 1983.118.

IV. Bűnkrónikák vására

IV. 1. A ponyva születése

A kor emberét foglalkoztatta a kérdés: Kiss Béla vajon milyen események következtében vált kegyetlen gyilkossá, milyen hatás érthette, amely előhozta belőle az ösztönlényt? „*Ki tudja, a cinkotai rettenetes rémdráma, amely izgalomban tartja kétségtelenül az ország közönségét nem vezethető e vissza vajjon a ponyvairodalom hatására.*”¹⁵³ A Közbiztonság című rendőri hírlap 1916. május 15. számában megjelenő, „*A cinkotai rablógyilkos és a rendőri ponyvairodalom*” címet viselő cikk, erre a kérdésre keresi a választ. Kiss Béla szeretett olvasni, a korszakban nagynak számító könyvállománnyal rendelkezett. A Nap tudomása szerint a rendőrök megtalálták lakásán Schenk Hugó asszonyirtó történetét feldolgozó ponyvát, ami minden valószínűség szerint szellemi alapját képezte gyilkosságainak. A cikk írója feltételezi, hogy a gyilkosságokra hatást gyakoroltak ezek a „*vásári bűnkrónikák*”.¹⁵⁴ Mielőtt a ponyva negatív hatásának fejtegetésére térnénk át, a ponyvairodalom kialakulásának, a műfaj sajátosságainak, majd értékcsökkenésének története mindenképp igényel némi áttekintést.

A reneszánsz kori Itáliában jelenik meg ez a sajátságos műfaj, megteremtve magának olvasórétegét. Az inkvizíciós jegyzékekből kiderül, hogy 1560-1610. között a népi olvasók is ugyanazokat a könyveket forgatták kezükben, mint a tehetősebbek, a szentek életét, a lovagregényeket.¹⁵⁵ Ezek a művek felolvasás, olvasás útján jutottak el az emberekhez. Nagy igény jelent meg a XVII. századi Európában e művekre, így a könyvkereskedők feladata volt populárisra tenni ezeket a könyveket. Az előállítási költségeket, az eladói árat leszorították, házalókat fogadtak a kis füzetecskék terjesztéséhez. Hamar kialakult a könyvek piacon való árulása. Eleinte a különböző településeken ünnepek, vásárok alatt a kiadók felfogadott emberi terjesztették a ponyvákat és a megrendelhető könyvek listáját. A XV. századtól kezdve házalókat fogadtak a könyvek terjesztéséhez.¹⁵⁶ Elterjedt az a szokás, hogy az olcsó kis könyvecskéket egy kiterített ponyván árulják, felolvassák, illetve eléneklik a verses kis

¹⁵³ Közbiztonság 1916.május 15.

¹⁵⁴ Uo.

¹⁵⁵ Roger Chartier: „Népi” olvasók „népszerű” olvasmányok a reneszánsztól a klasszicizmusig. 306–316. In. *Az olvasás kultúrtörténete a nyugati világban*. Szerkesztette: Guglielmo Cavallo -Roger Chartier, Budapest, Balassi Kiadó, 2000. 305–320. továbbiakban: Guglielmo-Chartier 2000.

¹⁵⁶ Lucien Febre-Henri Jean Martin: A könyvkereskedelem. 224-225. in. *A könyv születése*. Budapest, Osiris Kiadó 2005. 217 – 247.

balladákat, így reklámozzák árujukat, ez egyben azt is jelenti, hogy minél nagyobb rétegekhez eljutatták portékáikat. A század folyamán Franciaországban a *livres bleus*, Angliában pedig a hasonló struktúrájú *chapbooks* jönnek létre, kisajátítva maguknak a piacot. A kiadók a már korábban megjelent műveket átszerkesztették, leegyszerűsítették, illusztrációkkal gyarapították, egyszóval intellektuálisan elérhetővé tették az új olvasóréteg számára. A szimbólumrendszer, a különböző motívumok kisebb különbségekkel, de megegyeztek a két országban. Európa szerte ezeket a kis könyveket, terjedelmük, materiális formájuk, címeik, terjesztési módszereik kötik össze. Címeik figyelemfelkeltőek, borzongást, rettegést ígérnek, vagy szánakozást, kiemelik a bemutatott események valóságát, miközben meg nem történt eseményeket, motívumokat elevenítenek fel mesék formájában. Ezen kis könyvek tematikája megegyezik, már-már gyermekként kezeli olvasóját, hiszen egy általános teológiai vagy morális igazsággal kezdődik, ezt követi a történet, majd morális tanulssággal zárul. A középkori prédikációkból örökölt példázatokkal mutatják be a bűntényt, majd az elkövető megbüntetésével, az örök kárhozattal zárulnak.¹⁵⁷

IV. 2. A jó ponyva

Hazánkban is elterjedt a ponyvairodalom, gyakran nevezték mérgesbötűnek, szennyirodalomnak, pfujirodalomnak, zugirodalomnak is.¹⁵⁸ Nyugat-Európához hasonlóan itthon is keresettek voltak a szentek életét bemutató könyvecskék. A nyomdászok a Bibliai nyomtatványok és a kalendáriumok mellett a szennyirodalomból tartották fenn magukat. A cenzúra nem tiltotta ezek árusítását a vásárokon, búcsúkon. A ponyva eredetileg az alsóbb néprétegnek szánt füzet, amelyeket a nép okítására, mulattatására dobtak piacra. A vásári ponyva megjelenését követően magába foglalt szinte minden nemű, tárgyú irodalmat, amely a népi olvasóközönséghez szólt.¹⁵⁹ A klasszikus ponyvának kötött stílusjegyei mellett, amit korábban már felsoroltam, a borítója is sajátos, egy, a történetet összefoglaló hosszú cím, a címlapon pedig gyakran a történethez tartozó kép szerepel.¹⁶⁰ Magyarországon először a XVI. század közepétől jelennek meg a különböző bibliai verses históriák, szentek életének

¹⁵⁷ Guglielmo-Chartier 2000: 313 – 316.

¹⁵⁸ Pogány Péter: Közkins, préda. 11. In. *A magyar ponyva tüköre*. Budapest, Helikon Kiadó, 1978. továbbiakban: Pogány 1978.

¹⁵⁹ Békés István: Magyar Ponyva Pitaval. 6. In *Magyar Ponyva Pitaval*. Budapest, Minerva, 1966. 5–9. továbbiakban: Békés 1966.

¹⁶⁰ Perényi Roland: Ponyva, pitaval, populáris kultúra. 213. In. *A bűn nyomában*. Budapest L'Harmattan Kiadó, 2012. 213–215. továbbiakban: Perényi 2012.

történetei, népmesék, majd a ponyva fogalma átalakul és magába foglalja a különböző tartalmú olcsóirodalmat, így még a XX. század folyamán is találkozhatunk velük.¹⁶¹ A XIX. század végén terjednek el az házalók által árusított, kihordott ponyvaregények, ezek bűnügyi és kaland-sorozatok. A „*bedobós ponyva*” nevet aggatták rájuk, mivel az árusítók, hogy felkeltsék az olvasók érdeklődését, ingyen példányokat dobtak be a házakba. Sőt, esetünkben, a kékszakkall áldozatainak temetésén is árusítottak füzeteket.¹⁶²

A ponyva szó az évszázadok során jelentésváltozáson, értékcsökkenésen esett át. Az általam vizsgált ponyvatípus, a bűnügyi ponyva, a századforduló előtt vívta ki helyét a zugirodalomban.¹⁶³ A bűnügyi ponyva tárgya és társadalmi bázisa két, jól elkülöníthető részre bontható, az egyik a betyárponyva, amely falusias környezetben játszódik, a másik pedig a véres, hátborzongatóst kínáló, városi gyilkossági, a bűnügyi, más néven rendőri ponyva. Hazánkban a XVIII. század végén, a német kriminális ponyva, vásári história, és a bűnügyi rigmus, a moritat hatására jelentek meg ezek a valós elemeket tartalmazó olvasmányok, álnéven vagy név nélküli írók tollából. Általánosságban kijelenthetjük, hogy az 1920-as évek¹⁶⁴ elejéig írtak a bűnügyi ponyva kategóriájába sorolható műveket. A kiadók tömördek mennyiségben árasztották el a piacot a különböző ponyvákkal, ha pontos adatokkal nem is rendelkeztek, azt tudták, hogy a Biblia és a kalendáriumok mellett a gyilkosságokat feldolgozó füzetecskék termelik a hasznát. A múltból maradt elvárás szerint a ponyva végén kötelezően szerepelnie kellett moralizáló eszmefuttatásnak.¹⁶⁵ A Kiss-féle gyilkosságokat elbeszélő három ponyvában megtalálható ez az okító rész,¹⁶⁶ továbbá megfigyelhetjük, amint ezek a kis művek démonizálják, elátkozzák a hírlapok által felkapott, aktuális gyilkosokat.¹⁶⁷ Érdeemes megemlíteni, hogy Nagy János alakja nem jelenik meg a ponyvában, valószínűleg azért, mert nem tudták rábizonyítani a cinkosságot. A ponyvák szerzője a sajtóból jól ismerte az eseményeket, erre utal az áldozatok, körülmények pontos leírása. Kétlem, hogy Nagy János szerepéről ne értesült volna. Nagy mellőzése Kiss Béla alakjának mitizálását segítette elő.

¹⁶¹ Pogány 1978. 15–35. és Békés 1966. 6.

¹⁶² Friss Újság 1916. május 15.

¹⁶³ Pogány 1978. 9

¹⁶⁴ Megj. Kutatásom során csak egy-egy ponyvát találtam, amely az említett időpontnál később jelent meg, de úgy vélem az előbbi állítás általános érvénnyel rendelkezik.

¹⁶⁵ Békés 1966. 9–13.

¹⁶⁶ „*Nem mossa le bűnödét, száz pokol és tisztító tűz Szégyenfolt a világnak, Milliók átkot kiálltnak, Átkot rád mennydörögve, Bárhol fekszel dögölve!*” In. Tüzér Károly: *A cinkotai asszonyirtó bádgos Kiss Béla, aki hét menyasszonyát megölte és hét nagy bádghordóban 10 évig rejtegette*. Budapest, Ó-Buda, Bartalits Imre nyomdája, 1916. továbbiakban: Tüzér 1916.

¹⁶⁷ „*az asszonyirtó szörnyeteg Kiss Béla, akár vadállat, akár hiéna*” In. Anonymus: *A cinkotai asszonyirtó Bádgos Kiss Béla, aki hét menyasszonyát megölte és hét nagy bádghordóban tíz évig rejtegette*. Mezőtúr, Kiadja Nagy Károly, 1916. „*Gyilkos! Véreb! Ördögfajzat!*” In. Tüzér 1916. és „*Azt hirdeti most a dobos, vadember volt a bádgos, Vadnál vadabb és gonoszabb, Az ördögnél százszor rosszabb*” In. Honfi Dóra István: *Ének a cinkotai bádgosról*. Budapest, n.k.1916.

A véres rendőr ponyvával ellentétben a betyárponyva az 1830-as évektől idealizálja a főhőst, a nép gyermekét.¹⁶⁸ Amíg a kora újkori Európában a gyilkosokat nyilvánosan kivégzik, így állítva helyre a társadalmi rendet, a XIX. században a felvilágosodástól örökölt felfogás szerint a bűnös megjavítása, a közösségbe való visszaillesztése a cél. A nép az évszázadok során rögzült gyakorlat szerint bűnhődést, fizikai megtorlást követel. A zugirodalom ezt az igényt könnyedén kielégítheti.

Az értelmiség véleménye fogalmazódik meg a már korábban említett *Közbiztonságban* megjelentetett cikkben, amelynek írója a Scherlock Holmes esetek ostoba imitációinak nevezi ezeket a bűnügyi ponyvákat. „*Ott látok minden kirakatban egy pár díszpéldányt, a címlapon, a képen mindig agyonütnek valakit. Ez jó csalogatónak, de különösképp vonz, húz a cím. Például: A véres kéz.*”¹⁶⁹ Már csak az áruk miatt is nagy rétegeket vonzottak ezek a füzetecskék, csupán 20–40 fillérébe kerültek, hiszen „*ami nagy styl, azzal rokonszenvezik az ember, még ha gonoszságból fogant is.*”¹⁷⁰ Úgy véli az író, hogy rossz hatással van a társadalomra a rendőri ponyva, főképp a fiatal fejekre, akik ilyen rémtörténeteken nőnek fel „*itt rejlik a veszedelem, melyet nagyra fakaszt, ez a rendőri ponyvairadalom,*”¹⁷¹ hasonló büntényekre csábíthatja az olvasóközönséget a szennyirodalom, az ember természetéből adódóan vágyik az elismerésre, „*ezek a ponyvák pedig, mint Rózsa Sándor esetében is, híressé teszik a gyilkost.*”¹⁷²

Ne higgyük azt, hogy csupán a cinkotai rémdrámát követően vetődött fel a rendőri ponyva negatív hatásának kérdése. Eötvös József és Trefort Ágoston minisztersége idején felmerült a „*nemes ponyva*” igénye. Az ötlet csak 1882-ben Jókai Mór és a vallás és közoktatási minisztérium kezdeményezésével az úgynevezett Jó könyvek sorozataként valósult meg. A kor nagy írói¹⁷³ ragadtak tollat a nemes cél érdekében, amely abban állt, hogy minél igényesebb ponyvákat juttassanak az olvasók kezei közé. Az illusztrátorok is a kor leghíresebb képzőművészei közül kerültek ki.¹⁷⁴ A Révai testvérek nyomdájában sokszorosították a zsebfüzeteket, az első példányok 1882-ben jelentek meg. Évente százezer példányszámban keltek el a jó ponyvák, ebből tízezer darabot az állam vásárolt meg, amiket szétszított az iskolás gyerekek között. A könyvárusokon kívül még biztosítási ügynököket is beszerveztek az árusításba. A kezdeményezés mégis kudarcot vallott, Méhner Vilmos

¹⁶⁸ Csepeli György–Mátay Mónika: *A magyar betyár életei a médiában*. In. Médiakutató 2001.

¹⁶⁹ *Közbiztonság* 1916. május 16.

¹⁷⁰ Uo.

¹⁷¹ Uo.

¹⁷² Uo.

¹⁷³ Pl. Jókai Mór, Mikszáth Kálmán, Vajda János

¹⁷⁴ Pl. Jókai Róza, Feszty Árpád, Mednyánszky László, Jankó János

megvádolta Jókait és társait, hogy a könyveket nem juttatták el a vásárokbba, csupán a könyvesboltok kirakatába kerültek példányok, ezért 1884-ben megvonták a zsebfüzetek kiadásának jogát a Révai Kiadótól, a sorozat így megszűnt.¹⁷⁵

Megjegyezném, hogy a századfordulón megjelenő detektívregények, bulvárlapok, amelyek a nagyvárosi kultúra új megjelenési formáját képezték, és amelyek sokkal reálisabban, részletesebben mutatták be az áldozatokat, gyilkosságokat és azok körülményeit, átveszik a rendőri ponyva helyét. Ennek köszönhetőn a klasszikus ponyva és jellegzetes vonásai, a moralizáló hangnem elveszíti évszázadokon át birtokolt helyét a zugirodalom világában.¹⁷⁶

¹⁷⁵ Pogány 1978. 313–316.

¹⁷⁶ Perényi 2012. 216.

Összegzés

Dolgozatomban mikrotörténeti módszerek felhasználásával rekonstruáltam az esetet, továbbá a gyilkos, a cinkos és az áldozatok életútját. Nyomon követtem a bűntény megjelenési formáit a médiában, többek között a kor legjelentősebbnek számító bulvárlapjainak segítségével. Az általam felhasznált napilapokból egy ország ismerhette meg az eset részleteit. A vizsgált korszakban a publikum már elvárja, hogy mindenről kimerítően tájékoztassák a napilapok, így levéltári források hiányában is részletesen rekonstruálni tudtam a történeteket.

A nagyvárosi bűnözés a századfordulón átalakul, nem csak mennyiségi, hanem minőségi változással is találkozhatunk. A 1896–1914 között csaknem megduplázódnak a brutális rablások, gyilkosságok. Ez a társadalomból nem vált ki heves válaszreakciót, így jelezve, hogy a bűnözés a társadalom szerves részét képezi. Kiss Béla sorozatgyilkosságait 1905–1914 között követi el, azaz az előbb említett időszakban. A „bűnös” város negatív hatása érezhető a bádogosmester tettén.

Az áldozatok a cselédség soraiból valók, ezért élethelyzetüket, lehetőségeiket vizsgáltam alaposabban. Ez a hivatás a nők számára átmeneti állapotot jelentett. A családi represszióból kiszakadva a megszokott társadalmi normák, a szexuálisan szabadabb, városi környezetben fellazultak, de a cselédprostitúció, szexuális promiszkuitás mellett a falusi társadalom által elfogadott szokásrendszer nem tűnt el. A vizsgált eset elemzésekor is világos, hogy mindegyik nő a házasság intézményesülésében reménykedett. Kiss Béla ezt a jelenséget használta ki.

Kutatásom tárgyát képezi továbbá a ponyvairodalom, amelynek kialakulását, a társadalomra gyakorolt hatását, értékcsökkentését vizsgáltam meg. Schenk Hugó gyilkosságai és a különböző történeteket feldolgozó bűnügyi ponyvák negatív hatást gyakorolhattak a bádogosmesterre, aki padlásán tárolta a 19. századi asszonyirtóról szóló történeteket, cikkeket. A ponyvákat fokozatosan felváltja a bulvársajtó.

A történet közel egy évszázad elteltével még mindig aktuális, hiszen amerikai zenekarokat neveznek el Kiss Béláról, dokumentum-, illetve horrorfilmet készítenek történetéről. A cinkotai Kékszakáll bűnhistóriájának feldolgozása tovább már nem várathatott magára, mivel alakja a média hatásának köszönhetően újra és újra megjelenik.

Forrás- és irodalomjegyzék

Levéltári források

Magyar Országos Levéltár:

A 5094. izsáki anyakönyvek 1862–1881.

Áldozatok halálozási anyakönyvei:

URL:<https://familysearch.org/pal:/MM9.3.1/TH-1942-21555-18854-74?cc=1452460&wc=M9MQ-MLC:1561955825> (2012.december 16.)

URL:<https://familysearch.org/pal:/MM9.3.1/TH-1942-21555-18823-85?cc=1452460&wc=M9MQ-MLC:1561955825> (2012.december 16.)

Források

A cinkotai rablógyilkos és a rendőri ponyvairódalom. In. Közbiztonság (Rendőri lapok) XXII.(1916.) május 15.

A 60 éves magyar rendőrség 1881–1941. Szerkesztette: BORBÉLY Zoltán – KAPY Rezső, Budapest, Halász Kiadó és Könyvkiadó Vállalat, 1942.

ANONYMUS: *A cinkotai asszonyirtó Bádogos Kiss Béla, aki hét menyasszonyát megölte és hét nagy bádoghordóban tíz évig rejtegette.* Mezőtúr, Kiadja Nagy Károly, 1916.

Budapest Székesfőváros szabályrendelete a prostitúcióról (1909) In. *Nyilvánvaló nők. Prostitúció, társadalom, társadalomtörténet.* Szerkesztette: Léderer Pál Budapest, Új Mandátum Kiadó,1999.

HONFI Dóra István: *Ének a cinkotai bádogosról.* Budapest,n.k. 1916.

Magyar Statisztikai Évkönyv 1900. Budapest, szerkeszti és kiadja Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal,1901

Magyar Statisztikai Évkönyv 1914. Budapest, szerkeszti és kiadja Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1916.

NYIGRI Imre: *Budapest Bűnélete 1881–1940-ig. A budapesti rendőrség hatvan éve a bűnügyi statisztika tükrében.* Budapest, Halász Irodalmi és Könyvkiadó vállalat, 1942.

TÜZÉR Károly: *A cinkotai asszonyirtó vagy a bádoghordókba zárt hét megfojtott női hulla.* Ó-Buda, Bartalits Imre könyvnyomdájából, 1916.

Szalay Sándor: *Városi cselédkérdés.* Budapest, Toldi Lajos Könyvkereskedés Bizománya, 1909.

A Nap

Budapesti Hírlap

Friss Újság

Pesti Hírlap

Le Petit Parisien

Le Matin

Szakirodalom

BÉKÉS István: *Magyar ponyva pitaval.* Budapest, Minerva, 1966.

BUZINKAY Géza: *Bulvárlapok a pesti utcán.* In. Budapesti Negyed 1997/2 – 3.

URL: <http://epa.oszk.hu/00000/00003/00014/buzinkay.htm> (2012.november 11.)

BUZINKAY Géza: *A bűnügyi hír, a riporter és a rendőr*. In. Budapesti Negyed 2005/1 – 2.
URL: <http://epa.oszk.hu/00000/00003/00034/buzinkay.html#fn8> (2012.november 11.)

CSEPELI György-MÁTAY Mónika: *A magyar betyár életei a médiában*. In. Médiakutató 2001.
URL: http://www.mediakutato.hu/cikk/2001_03_osz/07_a_magyar_betyar_eletei_a_mediaban/04.html (2012.november 3.)

CSOMA Zsigmond: Az első női foglalkozási statisztika Magyarországon–A női emancipáció és az első népszámlálás. In. *Nők a modernizáló magyar társadalomban*. Szerkesztette: GYÁNI Gábor, SELLEI Nóra, Budapest, Csokonai Kiadó, 2006. 181–204.

CHARTIER, Roger: „Népi” olvasók, „népszerű olvasmányok a reneszánsztól a klasszicizmusig. In. *Az olvasás kultúrtörténete a nyugati világban*. Szerkesztette: CAVALLO, Guglielmo–CHARTIER, Roger. Budapest, Balassi Kiadó, 2000. 305–320.

ERDEI Ferenc: Parasztmunkások. In. *A magyar paraszttársadalom*. Budapest, Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda. 1973. 132–135.

FEBVRE, Lucien–MARTIN, Henri-Jean: A könyvkereskedelem. In. *A könyv születése*. Budapest, Osiris Kiadó, 2005. 217–247.

FOUCAULT, Michel: *A szexualitás története. A tudás akarása*. Budapest, Atlantisz Kiadó, 1996.

GYÁNI Gábor: *"Menek Pestre cselédnek"*. In: Valóság 1979/11. 67–76.

GYÁNI Gábor: *Házicselédek*. História 1981/2. 13 – 14.

GYÁNI Gábor: *A budapesti házicseléd munkapiac működési mechanizmusai. 1890–1941*. In. Századok 1983/2. 404–433.

GYÁNI Gábor: *Család, Háztartás és a városi cselédség*. Budapest, Magvető Kiadó, 1983.

GYÁNI Gábor: A polgári család hatalmi dinamikája a klasszikus liberalizmus korában. In. *Történeti antropológia. Az 1893. április 18–19-én tartott tudományos ülészek előadásai.* Szerkesztette: Hofer Tamás, Budapest, MTA sokszorosító, 1984. 293–303.

GYÁNI Gábor: *Munka és magánélet-cselédeletmód Budapesten.* In. Történelmi Szemle, 1986/1. 94–116.

GYÁNI Gábor: A regulázó gondoskodás. In. *„A tettesének minden mesterségeiben jártasok...” koldusok, csavargók, veszélyeztetett gyerekek a modernkori Magyarországon.* Szerkesztette: LÉDERER Pál, TENCZE Tamás, ULICSKA László Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 1998. 11–28.

GYÁNI Gábor: *Az utca és a szalon Budapest. A társadalmi térhasználat Budapesten 1870–1940.* Új Mandátum, 1999.

GYÁNI Gábor: *Budapest-túl jön és rosszon.* Budapest, Napvilág Kiadó, 2008.

KULCSÁR Zsuzsanna: A „Kékszakáll”. In. *Rejtélyek és botrányok a középkorban.* Budapest, Gondolat 1984. 368–385.

LIPTÁK Dorottya: A sajtó szerepe a nagyvárosi tömegkultúrában a 19. század második felében. In. *Gazdaság, politika, kultúra, Tanulmányok Kelet-Közép-Európa történetéből.* 175–200. Szerkesztette: GYIMESI Sándor, Budapest. Aula Kiadó. 1992.

MÁTAY Mónika: *Egy prostituált lemészárlása. A város, a nő és a bűnöző.* In. Médiakutató 2003. URL: http://www.mediakutato.hu/cikk/2003_03_osz/01_egy_prostitualt/01.html (2012.november 3.)

PERÉNYI Roland: *A bűn nyomában. A budapesti bűnözés társadalomtörténete 1896–1914.* Budapest, L'Harmattan, 2012.

POGÁNY Péter: *A magyar ponyva tüköre.* Budapest, Helikon, 1978.

SZÁNTÓ Miklós: *Magyarok Amerikában.* Budapest, Gondolat, 1984.

VÖRÖS Károly: A nagyvárosi bűnözés kezdetei. In. *Hétköznapiak a polgári Magyarországon*. 171–180. Budapest, MTA Történettudományi Intézete, 1997.

VÖRÖS Károly: *A világváros útján 1873–1918*. In. Budapesti Negyed 1998/ 2–3.

URL: <http://epa.oszk.hu/00000/00003/00016/voros.htm> (2012.november 13.)

Mellékletek

Év	Gyilkosság- ember- és gyermekölés	Testi sértés	Rablás és kísérlete	Lopás és kísérlete	Sikkasztás	Csalás	Összesen
1890	61	273	23	983	125	46	1511
1891	80	270	27	986	117	45	1525
1892	61	336	28	945	150	67	1587
1893	65	328	32	915	127	56	1523
1894	79	287	47	1055	148	72	1688
1895	71	255	77	943	128	70	1544
1896	74	293	76	1253	104	40	1840
1897	75	263	83	1241	182	104	1948
1898	71	284	97	1252	182	100	1986
1899	98	268	83	1125	144	87	1805
1900	98	215	101	1207	239	135	1995
1901	102	222	100	1456	271	165	2316
1902	157	195	93	1235	210	162	2052
1903	189	259	88	1225	241	163	2165
1904	209	279	102	1350	285	171	2396
1905	238	249	129	1353	264	164	2397
1906	249	247	112	1315	253	171	2347
1907	178	241	138	1298	293	175	2323
1908	201	243	147	1241	301	200	2333
1909	193	232	171	1197	262	180	2235
1910	197	204	168	1152	314	218	2253
1911	195	241	197	1030	440	343	2446
1912	186	220	130	1276	405	290	2507
1913	162	208	120	2091	350	282	3213
1914	126	185	109	2305	344	254	3323

1. ábra. Fontosabb büntettek és vétségek arányszámának alakulása. A magyar királyi rendőrség budapesti főkapitánysága által befejezett nyomozások adatai alapján ezer lakosra lebontva In. *Budapest Bűnélete 188–1940-ig. A budapesti rendőrség hatvan éve a bűnügyi statisztika tükrében.* 529.

Kivándorolt a Magyarbirodalomból			
Év	Az Észak Amerikai Egyesült Államok adatai szerint az Észak Amerikai Egyesült Államokba		
	<i>FÉRFI</i>	<i>NŐ</i>	<i>ÖSSZESEN</i>
1881-1885	7479	2632	10111
1886-90	12623	4578	17201
1891	19792	7756	27548
1892	24203	8480	32683
1893	19037	7181	26219
1894	5779	3221	9000
1895	15547	8137	23684
1891-1895	16872	6955	23827
1896	17529	8350	25879
1897	7728	6063	13791
1898	13157	7763	20920
1899	nincsenek adatok		
1900	nincsenek adatok		

2. ábra. Tengerentúli kivándorlás 1881–1900-ig. In. *Magyar Statisztikai Évkönyv 1900*. Budapest, szerkeszti és kiadja Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1901. 56.

Kivándoroltak a Magyarbirodalomból	
Év	<u>Amerikai Egyesült Államok</u>
1899-1900	28804
1901	45196
1902	56346
1903	61466
1904	57695
1905	142169
1906	149169
1907	172200
1908	38214
1909	100424
1910	85248
1911	53502
1912	92664
1913	84084
1914	72106

3. ábra. A kivándorlás alakulása nem, anyanyelv és kivándorlási országok szerint 1901-től 1914-ig. In. *Magyar Statisztikai Évkönyv 1914*. Budapest, szerkeszti és kiadja Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1916. 55.